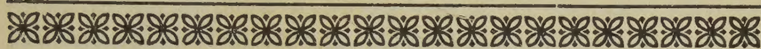
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.

Redactie-Adres: Prof. Dr. T. HOEKSTRA te Kampen.

Aflevering 7. **November 1921.**

DE CATECHISMUSPREDIKING VOOR ONZEN TIJD [1]

door

Dr G. KEIZER.

Mag ik beginnen, met de wakkerheid te prijzen van ons bestuur, dat in de keuze der onderwerpen, waarover het wenschte dat in deze vergadering zou worden gerefereerd en gediscussieerd, *weer* rekening hield met die vragen, welke in onze kerkelijke vergaderingen en pers als aan de orde van den dag zijn? Is de prediking van den Catechismus nog wel geschikt voor onzen tijd? Moet zij niet worden afgeschaft of vervangen door iets anders, bijvoorbeeld door eene bespreking van religieuze onderwerpen? Is de Heidelberger Catechismus nog wel te handhaven in den tegenwoordigen tijd, als *leerboek* voor de catechisatiën en voor den kansel? Deze en dergelijke vragen worden niet slechts in beperkten en besloten kring gedaan, maar zij komen voor op de agenda onzer mindere en meerdere vergaderingen; worden behandeld in synodale rapporten en dienen tot onderwerpen op onze predikanten-conferenties, terwijl ze telkens weer genoemd of besproken worden in de kolommen van onze kerkelijke pers. [2]) Ons onderwerp heeft dus voor, dat het actueel is.

---

[1]) Referaat, gehouden op de vergadering van Geref. predikanten.

[2]) Cf. Acta Synode van Leeuwarden 1920, Art. 115; Prof. T. Hoekstra, *Reformatie van de Catechisatie*, in de Reformatie, 1e jaargang, Nos. 23—26; Ds J. H. Landwehr, Gereformeerde Kerkbode van Rotterdam, 28e

Ik had wel kunnen zeggen: *nog* actueel, niettegenstaande niemand minder dan Claus Harms reeds voor een eeuw zeide, en naar het beweren van Dr E. Moll, zeer vele achtenswaardige mannen in Harms' gevoelen deelden, dat de Catechismuspreek „non nostri seculi" is. [3]) Niet van onzen tijd; doch dit is van haar steeds weer gezegd, vooral in tijden waarin zich op allerlei gebied groote veranderingen voltrokken. Ook in onzen tijd is een sterke zucht naar verandering waar te nemen. Velen hebben het oude spoor reeds verlaten; anderen staan als op den tweesprong en weten nog niet zeker of zij nieuwe banen moeten kiezen of ook welken weg moet worden ingeslagen. Wel heeft de kerk haar centrale

jaargang Nos. 1450—1454. Eerst nadat ik mijne stellingen reeds had gepubliceerd las ik de vier vervolgartikelen van Ds Landwehr over *de Catechismusprediking;* mij trof daarbij dat, zonder dat ik kennis droeg van den inhoud van zijn stuk, de gang der gedachten bij mijn stellingen bijna geheel dezelfde was als in Landwehr's uiteenzetting. Ds Kerkhof in het Zeeuwsch Kerkblad schreef naar aanleiding van de artt. over Sabbathswerk: *heeft de Catechismusprediking schuld?* vgl. Geldersche Kerkbode, 34e jaargang No. 25. H. Milo schreef over den *Catechismus op onze scholen* in het Meinummer 1921 van het Paedagogisch Tijdschrift en werd onder handen genomen in de Wachter, 1921, No. 38 en 39, 19e jaargang door Ds G. Doekes in diens art. onder het opschrift Quia of Quatenus. Ds J. Douma van Bierum refereerde op de Groninger predikanten-conferentie 1921 over *Calvijns opvatting van den publieken eeredienst en de beteekenis daarvan voor onze dagen;* hij gaf in dit referaat o.a. beknopte mededeelingen over de Catechismus-prediking des namiddags; vgl. Heraut, 3 Juli 1921. No. 2267. De Redacteur van *In en om de Gereformeerde Kerken* in de Heraut treft in zijn „rondblik" telkens dit onderwerp aan, en doet daarvan dan melding, voorzien van een kleinere of grootere aanteekening: Heraut 1921, Nos. 2264, 66, 67. Ik herinner dit op deze eerste bladzijde, omdat mij ter conferentie bleek dat niet door allen bedacht werd, dat mijn onderwerp gaat over de Catechismus-*prediking* en niet over de Catechisatie; daarom moet men in het oog houden dat ik in mijn waardeering van den Catechismus in dit referaat hem nam als *leerboek* voor den kansel en alles terzijde laat wat de Catechisatie betreft, hoewel uit een mijner stellingen blijkt, dat ik niet voorbij zie dat er een nauw verband is tusschen het Catechetisch onderwijs waarbij de Catechismus wordt gebruikt en de Catechismusprediking. Dr T. Hoekstra, Gereformeerde prediking, E. J. Bosch Jbzn., Baarn, bl. 13.

[3]) Cf. Katechetiek door Dr E. Moll, Tiel bij H. C. A. Campagne, 1859.

positie in het volksleven verloren, doch zij houdt daarmede gelukkig nog wel zooveel verband, dat wat daarin gist ook haar leven wel degelijk beroert. Ook in het midden der Gereformeerde Kerken is men niet meer tevreden met den huidigen toestand ; er gaan stemmen op, die wat nieuws verlangen. Er wordt critiek geoefend op onze preeken. Aan dien critiek ontgaan ook onze Catechismuspreeken niet. Mogen wij ons doofhouden voor stemmen die welmeenend waarschuwen ? Tegen onze preeken wordt naar Prof. Hoekstra's brochure, in 1918 verschenen, door de tegenwoordige critiek, vooral dit viervoudig bezwaar ingebracht : dat ze te ouderwetsch, te arm, te algemeen en te voorwerpelijk zijn. [1]) Dit geldt van de morgenpreeken, maar in nog veel sterkere mate wordt dit viertal bezwaren ingebracht tegen de Catechismuspreeken, Dit alles maakt de bespreking van de *Catechismusprediking voor onzen tijd* gewenscht.

De Catechismusprediking voor onzen tijd mag geacht worden goed te zijn, als zij aan haar doel beantwoordt. Ik meen derhalve dat de bespreking van mijn onderwerp dient uit te gaan van het onderzoek naar het doel dat oorspronkelijk aan deze prediking werd gesteld. Bij deze meening sta ik niet alleen. Reeds bij den aanvang van de vorige eeuw werd in een artikel *„bedenkingen over de meest doelmatige behandeling der Katechismus-stoffen"*, geplaatst in de Nieuwe Bijdragen, als eerste regel aangeprezen om het hoofddoel van het Catechismuspreeken steeds onder het oog te houden. [2])

Tot recht verstand van de geschiedenis der Catechismusprediking vergete men niet dat de indeeling van den dienst in de gereformeerde kerk oorspronkelijk geheel anders was dan tegenwoordig.

Calvijn met de zijnen was er op bedacht om het kader der kerkelijke gebruiken te bewaren, doch die gebruiken nu

[1]) Dr T. Hoekstra. De tegenwoordige critiek op onze preeken, J. H. Kok. 1918, Kampen, blz. 9, 10.

[2]) Cf. Moll, a. g. w. bl. 250.

te vernieuwen overeenkomstig Gods Woord. De dienst dan die in plaats van de Roomsche mis kwam werd het vaakst gehouden. In de twee hoofdkerken de *Saint-Pierre* en de *Saint-Gervais* werd iederen morgen gepreekt; van Paschen tot October 's morgens om zes uur; den overigen tijd des jaars om zeven uur. Drie maal 's weeks ging daar nog een godsdienstoefening aan vooraf; om vijf uur des zomers en om zes uur gedurende de wintermaanden, ten behoeve van de werklieden die vroeg naar het werk gingen. 's Woensdags in het bizonder was men gehouden naar de kerk te gaan. Voor alle inwoners van de stad en van haar gebied was getrouw en regelmatig kerkbezoek verplichtend. Zondagsmorgens zeer vroeg werd de eerste godsdienstoefening gehouden, weer in de beide hoofdkerken. De tweede dienst, de *hoofddienst* werd tegen acht of negen uur gehouden in de drie kerkgebouwen. De leerlingen van 't College gingen onder geleide van een meester naar de kerk van hun wijk. Er waren drie wijken; naast de beide genoemden nog die de *Madeleine*.

Des namiddags kwamen de kinderen om drie uur voor de Catechismuspreek, weer onder geleide van hun onderwijzer, derhalve voor den derden dienst. Een ieder die nog niet toegelaten was tot het heilig Avondmaal, vooral kinderen, dienstknechten en dienst- en kindermeisjes moesten dan naar de kerk. In dezen dienst werd de Catechismus van Calvijn gepredikt en werden na de uiteenzetting van de leerstof, de kinderen ondervraagd omtrent het gehoorde. Alvorens toegelaten te mogen worden tot het heilig Avondmaal moesten de kinderen den Catechismus kunnen opzeggen. [1]) Onder de schoonste bladzijden die ooit werden geschreven behoort het woord dat Calvijn vooraf deed gaan aan de Fransche vertaling van zijn Catechismus. [2])

[1]) Cf. La Théocratie à Genève au temps de Calvin par Eugène Choisy, Genève Ch. Eggsimann & Cie, bl. 232—239, Ch. V. l' église, gouvernement spirituel. Le culte public.

[2]) Cf. Jean Calvin par E. Doumergue, tome second, seconde partie. Le Catéchisme, pag. 234.

Vóór de Hervorming wist men bijna niet van Catechisatie, noch van Catechismussen. De eerste proeven van opstelling treft men aan bij de Waldenzen en de Moravische Broeders in Bohemen. Luther schijnt het woord Catechismus voor het eerst te hebben *genoemd* in een brief d,d. 2 Febr. '25, en daarna *schiep* hij als het ware in 1529, na den naam te hebben genoemd ook de zaak zelf, toen hij zijn grooten en vooral zijn kleinen Catechismus uitgaf. [1])

In Embden stelden de predikanten dezer kerk „met de bezielende voorlichting van à Lasco een Catechismus op, die voortaan èn in de Zondagmiddag-samenkomsten der gemeente, alsmede op de scholen leidraad zou zijn bij het godsdienst-onderwijs. Omdat deze Catechismus voorshands ongedrukt bleef, heeft deze aanvankelijk naar buiten geen invloed uitgeoefend. [2])

Dit was geheel anders in de vluchtelingengemeente te Londen. De ordinanciën dier kerk bevatten ook de regeling van den dienst des Woords in de samenkomst der geloovigen. De gemeente kwam driemaal per week bijeen; tweemaal op den Zondag en éénmaal op Donderdag. Elk dier diensten viel liturgisch in twee deelen uiteen. Het eerste was steeds gelijk en mocht niet langer dan één uur duren. Het tweede deel was in elk der drie diensten verschillend; des Zondagsmiddags viel in dat tweede deel de bespreking van den grooten Catechismus van à Lasco. [3]) De geschiedenis van den Heidelberger Catechismus mag ik als eenigermate bekend veronderstellen. In eigen en vreemde taal zijn bij de onderscheiden centenaria, tot zijn gedachtenis gevierd, zulke uitnemende werken verschenen dat ik mij tijdshalve ontslagen mag rekenen die nader te noemen of daaruit een kort resumé te geven. Ik wil slechts herinneren dat in het woord, dat aan den derden druk, die van 1563,

[1]) Cf. Jean Calvin, ouvr cit.,, pag. 229.

[2]) De Nederduitsche vluchtelingenkerken . . . . door Dr A. A. van Schelven, bl. 55.

[3]) Cf. van Schelven, a. w. bl, 85.

welke de Standaard-editie is geworden voorafgaat, te lezen staat: dat het doel van de opstelling is om deze Cat. „*der jugend in schulen und kirchen auch sonst auff der Cantzel dem gemeinen Man vleissig und wol ein zu bilden*". De Latijnsche praefatio heeft den term „*dem gemeinen Man*", die gemakkelijk tot verkeerde conclusies zou kunnen leiden, niet, maar heeft daarvoor eenvoudig dat men deze Cat. in Kerken zal „*proponere, eorumque auribus et animis assidue ac diligenter inculcare*" [1]) Met betrekking tot de vóórgeschiedenis van de Catechismus-prediking ten onzent verwijs ik naar het uitnemend en kort overzicht daarvan gegeven in de Pro-Acta van Dr H. Kaajan. [2]) Eerst de Haagsche Synode van '86 stelt de Catechismus-prediking verplichtend voor de namiddag-godsdienstoefening. Doch reeds in 1566 leerde Pieter Gabriël elken Zondag uit den Heidelberger en in '81 kwam reeds op de Synode van Middelburg het verzoek of de Homilieën van Bastingius op den Cathechismus niet zouden kunnen worden gedrukt. Bastingius vond daarin aanleiding om zijn boek te bewerken en uit te geven. Hij gaf daarin geen preeken maar *uitleggende gedachten*. Dit geschrift was het eerste van dien aard en is tevens in zeker opzicht een standaard-werk geworden, waarvan latere verklaarders tot op onzen dag in ruime mate gebruik hebben gemaakt. Uit het woord dat de verteller in „moederlicke sprake" aan zijne

---

[1]) Cf. Libri Symbolici edidit H. E. Vinke, Trajecti ad Rhenum, 1846, pag. 300 en 301.

[2]) De Pro-Acta der Dordtsche Synode in 1618, H. Kaajan, T. de Vries Dzn., Rotterdam, MCMXIV, blz. 154 v.v.: *de Catechismus-prediking.* Bizonder belangrijk materiaal in den tekst en in de noten!

Eveneens is zeer belangrijk: *het karakter der Catechese* door P. Biesterveld, Kampen, J. H. Kok, 1900. blz. 22 v.v. Indien het juist is wat Donmergue zegt ter aangehaalde plaats: dat Luther de uitvinder is van *'t woord* en de *zaak* zelf van den Catehismus dan moeten wij veronderstellen dat de leerboekjes voor de jeugd door Biesterveld op blz. 22, *Catechismus* genoemd, dien naam dan à posteriori hebben ontvangen. Zie nog Tazelaar, Catechismus, en Archief voor kerkel. geschiedenis Dl. IX, blz. 285—376.

vertaling laat voorafgaan merken wij dat men hier te lande reeds meer op volwassen hoorders rekende bij de Catechismus-prediking dan in een vroegere periode. [1]) Letten wij nu nog op de gebeden uit de liturgie voor en na de Catechismus-prediking dan luidden deze gebeden : gebed vóór en na de leer van den Catechismus. Men lette er op dat hier niet van *predikatie* gesproken wordt en dat het dankgebed in zijn bewoordingen vooral herinnert aan het zaad der kerk en het onderricht aan de kinderen gegeven ; daarin wordt aldus gebeden : vermeerder in hen uwe genade, dat zij in Christus, uwen Zoon, altijd toenemen en wassen, totdat zij zijnen volkomenen mannelijken ouderdom in alle wijsheid en gerechtigheid verkrijgen. Geef ons ook uwe genade, dat wij hen in uwe kennis en vreeze, gelijk Gij ons bevolen hebt onderwijzen .... Onze liturgische gebeden dateeren uit den tijd van de opstelling der ontallijk vele catechismussen der eerste decenniën na de Reformatie ! [2])

De Catechismus-prediking dan dier dagen had vooral op het oog de onderwijzing in de leer van het jonger geslacht ; echter was er bij de ouderen, vooral in deze landen, zoo sterke drang om ook onderwezen te worden in de nieuwe leer, onkundig als zij waren doordat Rome het onderwijs in de goddelijke waarheden schier geheel had verzaakt, dat het onderricht gegeven aan de jongeren evenzeer noodig werd geacht voor de ouderen en zelfs door zeer velen sterk werd begeerd en gezocht en zoo ontstond de Catechismus-prediking voor heel de gemeente ; zoo kwam het dan ook dat op de parti-

[1]) Verclaringe op den Catechismo der Christelicker Religie, door Hieremiam Bastingium, uitgegeven door F. L. Rutgers, Amsterdam, J. A. Wormser, 1893, voorrede van Dr Rutgers VII, Sendbrief aen de Heeren Staten, Van Henric van Corput.

[2]) Cf. The Heidelberg Catechism in its newest light by Rev. James I. Good, D. D., Lh. D. Philadelphia publication aud Sunday School Board of the Ref. Church in the U. S. 1914, blz. 41. Dit schoon uitgevoerd werk en met zoo groote bewondering van ons leerboek en uitgebreide kennis van zaken geschreven, is met betrekking tot de wordingsgeschiedenis van den Heidelberger buitengewoon belangrijk.

culiere Synode van Dordrecht reeds gevraagd werd of het niet goed was „dat men goede „Homilies op den Cathechismus maeckte" en dat vanaf deze synode op de eerst volgenden steeds zal worden aangedrongen dat „de Dienaars allomme tsondachs ordinarelijken inde naemiddachsche predicatien de somma der Christelijker leere inden Kathechismo, die tegenwoordich in de nederlandschen kerke aangenomen is, vervatet *corttelijk* zullen uitleggen. [1])

Ook de Catechismus-prediking heeft dus haar geschiedenis. Wij kunnen de draad dezer geschiedenis volgen vanaf de Synode van Dordrecht, 1574, tot op onzen tijd. Nadat op deze eerste particuliere synode binnen deze gewesten besloten was „eenerleij Catechismum" te houden en dat deze de Heidelbergsche zou wezen, werd in de derde plaats aangenomen, dat men dezen Catechismum alleen opentlicken sal leeren en nadat op deze zelfde vergadering gevraagd werd om goede Homilies, besloot eerst de nationale Synode van 's Hage in 1586 wat in het bekende artikel 68 staat; welk artikel wij tot op onzen dag met eenige veranderingen van redactie nog in onze K. O. hebben en voor ons van bindend gezag is. [2])

Een duidelijk bewijs dat de Catechismus-prediking ook nog in deze periode onzer geschiedenis vooral beoogde, eene „paedagogische inleiding te zijn in de traditie, de denkbeelden, de usantiën en de verwachtingen der kerk", [3]) blijkt allerduidelijkst uit „de particuliere vraag verhandelt in de Synode Generael ghehouden tot Middelburg, 1581 ; oft niet goed waere, eenighe *Exegemata* op den Catechismum, informe van corte Homelien, ofte anders, voor den *aencommelijnghen* te maecken" ?

Zoo vangt dan naast de geschiedenis van de Catechismus-*prediking* op deze zelfde Synodes van Dordrecht en Middel-

[1]) Cf. H. Bastingius, voorrede en sendbrief van Corput.

[2]) Cf. Kerkelijk Handboekje, uitgegeven door P. Biesterveld en Dr H. H. Kuyper, Kampen, J. H. Bos, 1905, register i. v. Catechismus, bb. 336.

[3]) Dr. A. Kuyper, Encyclopaedie, deel drie, bb. 504.

burg ook die der Catechismus-*predikkunde* aan. Met betrekking tot deze materie ligt ook „in het verleden het heden en in het nu, wat worden zal."

De korte geschiedenis dezer prediking wil ik nagaan vanaf dien aanvang tot op het heden, waarbij ik dan in het voorbijgaan wil wijzen op den invloed die door den geest des tijds op haar is geoefend.

Reeds Henric vàn Cornput, de vertaler van Bastingius' *Exegemata* klaagde er over dat er dit „groot gebrec wordt gemerct, dat tot eenige plaetsen zeer weijnige toehoorders tot de Catechisme Predicacie comen : tot sommigen plaatsen geenen : ende dat de Herders (door die slappicheyt ende nalaticheyt) mede wel wat slap ende verdrietich worden, met minder yever dwerc drijvende". Hij noemt dan als reden en waaruit deze slapheid is te verklaren, dat de menschen nog niet aan de gezonde leer gewend zijn, en dat deze leer zooveel vijanden en tegensprekers heeft. [1])

Ter herdenking van de Dordtsche Synode zijn voor een paar jaar zoovele gedenkschriften en daaronder zoo uitnemende verschenen dat ik als overbekend mag rekenen hoe van onderscheiden zijden in haar vergadering de klacht werd vernomen over de ontrouwe opkomst tot de Catechismusprediking. De Synode drong er vooral bij de predikanten ten plattenlande op aan niet na te laten den Catechismus te prediken ook al zou het gehoor bestaan slechts uit zijn eigen gezin.

Het hernieuwde besluit van de Synode en haar aandrang om voort te gaan met trouw „de somma der Christelijke leer, in den Catechismus vervat, *kortelijk* uit te leggen" heeft zijn goede uitwerking niet gemist.

De Catechismus-prediking toch werd het meest gezocht in de eeuw die op deze Synode volgde. [2])

---

[1]) H. Bastingius, zendbrief aan de Staten II.

[2]) Dr A. Kuyper zegt in onze Eeredienst bl. 308 dat „in de eeuw na de Reformatie de Catechismusprediking het meest was gezocht". Ik meen dat

Festus Hommius de regent van het Staten-collegie zorgde dat Ursinus' verklaring van den Catechismus door vertaling kwam onder het bereik van ons volk en in deze zelfde eeuw zorgde Spiljardus van Gorichem dat Ursinus' werk met „toe-eigeningen tot betractinge van godzaligheid verrijkt" onder den naam „Schatboek" nogmaals werd gedrukt. [3])

Schotel beschrijft schier in dichterlijke taal welke plaats de Catechismus na de Synode van Dordrecht in de kerk dezer landen had verkregen; hoe als het ware het getal der verklaringen en uitbreidingen, leerredenen en meditatiën over, aanmerkingen op, gedichten ter eere van den Catechismus niet te tellen is. Hij beweert dat in die dagen meest allen des Zondags, zoo niet drie, dan ten minste tweemaal ter kerke gingen. De kerk was volgens dezen bekwamen historicus nimmer zóó bezet als des namiddags. Dan was de dienst geheel gewijd aan den Catechismus. Dan zag men niet alleen de burgerij, maar ook den adel en den patriciër opgaan. Ook de prinsen uit het huis van Oranje, de stadhouders met hun gezinnen gingen dan op. Zelfs bij de prediking van Zondag één en veertig hielden deze ouders hunne zonen en dochteren niet angstvallig terug, maar brachten ze juist dan onder het gehoor. [4]) Ik weet niet of die groote opkomst tot dezen dienst enkel moet worden geboekt op het credit van vromen zin en ingetogenheid onzer vaderen. Als ge leest hoe men ter kerke ging, in welke kleedij en met hoe groote staatsie, en verder

---

het juister is, de eeuw na de Dordtsche Synode te noemen, hoewel ook toen er nog veel klachten werden vernomen over ontrouwe opkomst. Dr A. Kuyper spreekt over de Catechismus-prediking in Onze Eeredienst niet afzonderlijk; dit is ook het geval in het *Vademecum Pastorale* door J. van Andel; bewijs genoeg dat wat in deze beide boeken over de prediking in het algemeen wordt gezegd ook van bizondere toepassing moet worden geacht te zijn voor de Catechismusprediking.

[3]) Cf. Ursinus' verklaring op den Heidelbergschen Catechismus, door C. van Proosdij en diens belangrijke inleiding, bl. XIX, Kampen, G. Ph. Zalsman, 1886.

[4]) Cf. De Openbare Eeredienst der Ned. Herv. Kerk door Dr G. D. J. Schotel. A. W. Sijthoff, Leiden, bl. 327—333.

er rekening mede houdt, dat de indeeling van den Zondag in de zeventiende eeuw met betrekking tot het huiselijk leven geheel anders was dan bij ons, en dan verder dat een dichterlijke natuur als Schotel nauwkeurig dient te worden gecontroleerd als die historie schrijft, dan geloof ik nog niet dat wij Landwehr op de vingers moeten tikken als deze beweert dat met het oog op de opkomst bij onze Catechismusprediking wij volstrekt niet achterstaan bij onze vaderen uit den bloeitijd van het kerkelijk leven in de Gereformeerde kerk. [1]) Deze meening wordt versterkt als gij Wumkes' dissertatie leest en het verslag nagaat dat de antwoorden bevat op de vragenlijst door de classis Loppersum gesteld met betrekking tot de opkomst enz. bij de Catechismus-prediking. [2]) Ik denk dat de tegenwoordige predikanten van Garrelsweer, Loppersum, Bierum, Spijk en van meerdere dorpen uit die vroegere classis niet gaarne den terugkeer zagen van die tijden. Westeremdens dominee b.v. deelde mee driemaal voor twee menschen te hebben gepreekt en daarom het bijltje er bij te hebben neergelegd. Meen niet dat wij hier met hooge uitzonderingen hebben te doen voorkomende in sommige dorpen der ommelanden tusschen Eems en Lauwers. Integendeel de toestanden waren in de Dokkumer classis niet beter, en als ik Dr Cuperus' dissertatie [3]) over het „kerkelijk leven der Hervormden in Friesland tijdens de republiek" lees, dan acht ik zijn conclusie wel wat te algemeen gesteld „dat de gansche republiek door de middagpreek is gebleven voor de dienaren een *valstrik* en voor de gemeenteleden een *steen des aanstoots*" maar toch niet zoo bezijden de werkelijkheid als de goegemeente wel zou meenen als zij van de vrome vaderen leest. Het werd er in den loop van de achttiende eeuw niet beter op! Mannen als Hoornbeek, Martinus en Knibbe

---

[1]) Artt. bovengenoemd.

[2]) De Gereformeerke Kerk in de Ommelanden door Dr G. A. Wumkes. P. Noordhoff, 1905, bl. 113 v.v.

[3]) Cf. Kerkelijk leven der Hervormden in Friesland tijdens de Republiek door Dr S. Cuperus, Meyer en Schaafsma, Leeuwarden, 1916, blz. 137.

behooren nog tot den bloeitijd en Smytegeldt staat op de scheiding. In een eeuw waarin men begint te dweepen met Christendom boven geloofsverdeeldheid, en waarin Tolerantie het mode beginsel van den tijd wordt, zal de plaats voor de Catechismus-prediking, met haar controvers steeds kleiner worden [1]). Ik wil niet generaliseeren, ook niet vergeten dat voor het einde dier eeuw van der Kemps Catechismus reeds zijn achttienden druk beleefde, en de door Dr A. Kuyper zoo zeer gewaardeerde oefeningen over den Heidelbergschen Catechismus door den Heer Justus Vermeer, der beide regten Doctor en Ouderling te Utrecht, geschreven werden en door een Theol. Doctor en Prof. in de godgeleerdheid van Irhoven uitgegeven ; ook wil ik niet verzwijgen dat van Alexander Comrie's stellige en praktische verklaring van den Heidelbergschen Catechismus nog voor dat deze eeuw in de Revolutie onderging, reeds drie drukken waren verschenen, doch even teekenend is dat hij voor deze verklaring als ook voor de uitgave van andere geschriften van zijn hand nauwelijks van de „boekkeurders" de noodige approbatie kon verkrijgen. [2]) Ik beweer niet dat de Catechismus-prediking geheel werd verwaarloosd. Dat in geenen deele! Doch de inhoud der Catechismus-predikaties, zoowel als de waardeering van het leerboek gingen er niet op vooruit. Beiden ondergingen den invloed van den geest des tijds. Sterk is te merken dat de preekmethode der Engelschen wier godsdienstige werken hier in toenemende mate werden gezocht en gelezen, haar invloed had op den inhoud der Catechismus-predikatiën ; ook ondergingen die bij sommigen als bij een D'Outrein, den invloed der Coccejaansche preekmethode. De „onderscheidende-prediking" van een Smytegeld en meer anderen onder invloed van de Engelschen was zeer geliefd bij de eenvoudigen, doch in de steden drong de geest der Tolerantie, gevolgd door die der verlichting sterk door en

[1]) Cf. *Het zedelijk leven onzer vaderen in de achttiende eeuw* door Dr L. Knappert, o.a. bl. 127—173 ; *Geschiedenis van het Protestantisme* door J. H. Maronier. tweede deel, III, de eeuw der „verlichting", bl. 50 v.v.

[2]) Alexander Comrie door Dr A. G. Honig, 1892, bl. 260.

het trof mij dat ter aanbeveling van Palier's [1]) leerredenen over den Heidelbergschen Catechismus uitgegeven tegen het einde van deze eeuw, wordt gewezen op „dezelver kortheid gezocht maar schaarsch gevonden". In deze voorrede wordt herinnerd aan het oorspronkelijk oogmerk van de „instelling der Catechismus-prediking" en worden de heeren predikanten nog al gekappitteld omdat hunne leerredenen doorgaans te lang en te geleerd zijn, gaande dikwijls tegen het oogmerk van deze instelling het begrip en de vatbaarheid van eenvoudigen verre te boven, terwijl dit in strijd word geacht met de bedoeling van de Synode van Dordrecht.

De critiek op de Catechismus-prediking van dien tijd was niet ongemotiveerd! Mijn conclusie kan geen andere zijn dan deze: dat de Catechismus-prediking het meest werd gezocht en het getrouwst aan haar oorspronkelijk doel beantwoordde gedurende de eerste eeuw na de Synode van Dordrecht.

Haar geschiedenis heeft echter met de Revolutie geen einde genomen. Integendeel! Zij is eerst daarna voor ons van het hoogste belang. Bij de secten, in de eerste decenniën uit den chaos op kerkelijk gebied geboren, was geen plaats voor den Catechismus; noch bij de Polsbroekers noch bij de Masser-eeuwen. [2]) Hare geschiedenis in de Nederlandsche Hervormde Kerk is die van het Quatenus en daarna van de leervrijheid. Al spoedig na 1816 werd geklaagd over de slechte opkomst onder de Catechismus-prediking. Een verzoek van den ring Zuidhorn in 1831 om de behandeling van den Catechismus des Zondagsnamiddags te vervangen door Bijbeloefeningen werd door de Synode afgewezen. Sinsdien kwam de zaak niet meer ter sprake, totdat in 1860 werd geconstateerd dat de verplichting om uit den Catechismus te prediken niet meer bestond. Dit besluit was door de predikanten zelf uitgelokt. In het vroegere

---

[1]) Cf. Leerredenen over den Heidelbergschen Catechismus door Johan Carel Palier uitgegeven door J. F. Martinet, 's Hertogenbosch en Amsterdam, bij H. Palier & Zoon, MDCCXCII, bl. VI en VII.

[2]) Cf. *De Zwijndrechtsche Nieuwlichters* door Dr G. P. Marang. bl. 103; *De profeet van Opperdoes* door Ds J. Kok, bl. 17 v.v.

reglement bleef deze bepaling achterwege, naar aanleiding van bezwaren, ingebracht tegen een vroeger concept-reglement dat zulk een voorschrift bevatte, terwijl niet een enkele uitzondering, geen consideratie of bedenking tegen die weglating in 1856 was ingebracht. Nadat dit besluit bekend werd zijn nog tal van adressen ingediend om de Catechismusprediking weer verplichtend te stellen, maar de Synode achtte de herroeping ongeraden; zij bleef bij de *vrijheid* in dezen aan een ieder gelaten. Een advies, door een paar leden der Synode, o.a. door Dr Junius van Tiel, uitgebracht om de kerkeraden aan te schrijven dat de gezette Catechismus-prediking *niet* was opgeheven en te zorgen dat zij in stand bleef, werd kort na 1860 door de Synode in een besluit veranderd. Vele predikanten vatten dat op in dezen zin, dat men onderwerpen ging behandelen naar aanleiding van den Catechimus en zulk doen was, zooals men licht kan bevroeden, de bevordering van de opheffing van de Catechismus-prediking. [1])

Omtrent het midden der vorige eeuw stond het met de opkomst onder de Catechismus-prediking in de Nederl. Herv. Kerk zóó treurig, dat Dr Moll in zijn bewerking van Palmers Catechetiek aan het slot van zijn hoofdstuk over de kinderkerk of openbare onderwijzing zich aldus uitlaat: „het zigtbaar verval onzer namiddagkerken eischt zóó dringend voorziening, dat er wel eene prijsvraag mogt worden uitgeschreven over de beste middelen, om de Catechismus*preek* in eene openbare onderwijzing der jeugd te herscheppen". Moll wil van deze Catechismus-prediking niet bepaald een kinderkerk maken, maar hij betreurt het dat sinds de Catechismus-prediking een formeele predikatie is geworden, er geen *kinderleer* noch *kinderkerk* meer in te herkennen is; hij zou „de namiddagkerk meer bepaald willen bestemmen en overeenkomstig de plaatselijke gelegenheid, inrigten voor eene openbare zamenspraak met de

[1]) Cf. *De Nederlandsche Hervormde Kerk in hare inrigting en bestuur*, handboek van het Kerkregt, door H. M. C. van Oosterzee, predikant te Oirschot, Schiedam, H. A. M. Roelants, 1865, bl. 179, 243.

catechumenen der gemeente, zonder daarbij de volwassene lidmaten uit te willen sluiten". [1])

Ik behoef nauwelijks op te merken, dat er toch ook nog breede groepen leefden in de Hervormde Kerk en ook thans nog zijn, die grooten prijs stellen of zouden stellen op eene Catechismus-prediking in den vorm der „ouden", zij het dan ook met eenige wijziging naar den eisch en de behoeften van onzen tijd. In den loop van de vorige eeuw werden dan ook oude verklaringen enz. een en andermaal herdrukt en nieuwe gegeven ; want in den kring van de vrienden der waarheid en der gereformeerden en confessioneelen leefde nog wel de behoefte aan de Catechismus-prediking. Zelfs uit het milieu van de apologetische school te Utrecht verschenen de leerredenen van Van Oosterzee, die binnen het bestek van weinige jaren eenige malen werden herdrukt. Oosterzee stelde aan deze leerredenen den eisch dat zij naar vorm en inhoud moesten beantwoorden aan de regelen door de predikkunde aan haren grondigen beoefenaar voorgeschreven. [2]) Hij verklaarde met even zooveel woorden daarmede zijn populaire dogmatiek [2]) in het licht te geven, waarvan het confessioneel karakter evenwel door dezen „vernuftigen apologeet" [3]) een weinig was uitgewischt. Toch kon de richting van deze school niet bevorderlijk zijn aan de waardeering van de Catechismus-prediking, gelijk ons glashelder blijkt uit het groote werk van den minder vernuftigen en genialen maar nuchteren collega van Van Oosterzee, uit Doedes' „Catechismus of onderwijzing in de christelijke leer getoetst en beoordeeld". Deze criticus meent dat „niet weinig moet gewijzigd, weggelaten en bijgevoegd worden, altijd overeenkomstig Gods woord,

---

[1]) Cf. Dr E. Moll, a. w. derde deel, VIII, de kinderkerk of openbare onderwijzing. bl. 243—264.

[2]) Cf. De Heidelbergsche Catechismus door J. J. van Oosterzee, nieuwe uitgave, Utrecht, Kemink & Zoon, 1882. voorrede voor den eersten druk, bl. V, VI.

[3]) Confessie en Dogmatiek door Dr E. Daubauton, Amsterdam. F. W. Egeling 1891, bl. 15.

indien er werkelijk sprake zal kunnen zijn van in alles overeen te komen met dat „woord". [1]) Terecht zegt Doedes dat instemming te betuigen met de belijdenisschriften, alleen *in zooverre* zij met de Heilige Schriften of met Gods Woord, overeenkomen, niets beteekent, of althans zeer weinig. Een onderteekening in zooverre als (quatenus-onderteekening), kan niet toegelaten worden dan van Quatenus-belijdenisschriften. Maar de Heidelberger is zoo'n belijdenisschrift niet [1]) en Dordt stond niet op het Quatenus-standpunt; zoo kon dan Doedes ze niet teekenen en in gebondenheid daaraan niet prediken. Op het standpunt van dezen geleerde en zijn volgelingen kon dan ook weinig van eene Catechismus-prediking worden verwacht; zij kon in zulk een midden kwalijk worden gehandhaafd, allerminst als bediening des Woords. Van de modernen behoef ik niet te spreken met betrekking tot ons onderwerp.

Nog even zij opgemerkt, dat ook in de Waalsche kerken, die nimmer hoewel dit wel door de Gereformeerde [2]) Kerk werd begeerd, den Heidelberger invoerden als leerboek, maar den Catechismus van Calvijn bleven gebruiken, de Catechismusprediking is afgeschaft, gelijk ook het geval is in hare Fransche zusterkerken in Fransch-Zwitserland. [3])

In de kerken der Scheiding bleef zij met het gezag der D. K. O. gehandhaafd. Één van de vaders der Scheiding, Gezelle Meerburg, gaf zijn zestig Leerredenen over den

---

[1]) De Nederlandsche Geloofsbelijdenis en de Heidelbergsche Catechismus door Dr J. J. Doedes, Utrecht, Kemink & Zoon. 1880, Tweede deel, besluit bl. 498, 508. Dit werk van Doedes behoort nog onder de Standaardwerken over den Heidelberger Catechismus; Prof. James Good in zijn bovengenoemd werk van recenten datum noemt het onder de eerste werken over ons leerboek.

[2]) Cf. De Post-atca door Dr H. H. Kuyper, bl. 428, 466.

[3]) Cf. In de Constitution pour l'église évangélique libre du canton du Vaud, 1899, wordt in section VI du culte public, artt. 28, 29, geen melding gemaakt van de Cat.-prediking; dit is evenmin het geval in de „projet de liturgie pour les dimanches ordinaires de l'église nationale Evangèlique réformée du Canton de Vaud, 1896, culte du matin, culte pour la jeunesse, culte du soir, pag. 65 s.s.

Heidelberger Catechismus uit, waarvan een tweede druk verscheen en Proosdij gaf eene uitnemende vertaling van Ursinus' verklaring, die hij voorzag van eene inhoudvolle inleiding. Na de Doleantie en de Vereeniging der Kerken verscheen in de Bibliotheca Reformata Bastingius' verklaring met eene voorrede van Prof. Rutgers. Deze beide laatste uitgaven typeeren den geest die steeds sterker werd in de uitgeleide kerken. Daarin maakte men zich meer los van de achttiende en de laatste decenniën der zeventiende eeuw, maar greep terug naar de beste werken uit de eeuw na de Reformatie en dit onder de leiding van mannen als Bavinck, Kuyper en Rutgers. Van de nieuwere verklaringen van den Catechismus of leerredenen over den Heidelberger zwijg ik, ze als bekend veronderstellende, terwijl ik ze straks allicht nog in ander verband zal noemen.

Ik besluit dit overzicht met de herinnering dat de loop der geschiedenis van de Catechismus-prediking in andere landen veel ongunstiger was, wijl men zich aldaar steeds verder verwijderde van de leer der vaderen. De *Union* [1]) was in Duitsch-

---

[1]) Cf. Handreichung zum Heidelberger Katechismus für Prediger, Lehrer etc. von Otto Thelemann, zweite auflage, Detmold 1892, verslag van G. Schenk, z. 533.

In de Oud-Gereformeerde Kerken in de Graafschap en in Oost-Friesland wordt geregeld uit den Heidelbergschen Catechismus gepreekt. Dit geschiedt ook nog in de „Landeskirche van de Graafschap en Oost-Friesland. Buitendien is er slechts ééne Gereformeerde Kerk, n.l. die te Elberfeld, bekend, waar des Zondags in ééne godsdienstoefening, 's namiddags 5 uur in de „Alte Kirche" de Cat. wordt behandeld. Bij de Lutherschen werden ze reeds ten tijde van Luther over een vrij groot gebied ingevoerd (Cf. Richter, Kirchenorduungen, Bd. I en II). Thans worden ze nergens meer gehouden. Ik noem eenige werken waarin de Luthersche Catechismus in preeken wordt behandeld, die in den loop der tijden werden uitgegeven door *Scriver*. Spener hechtte groote waarde aan de Catechismus-prediking Hij ruimde haar een vaste plaats in bij den dienst des Woords. Werken van jongeren datum zijn o.a.: von Ahlfeld, Tholuck, M. v. Nathusius.

De afschaffing van de Catechismus-prediking is te wijten aan het Rationalisme, afkeerig als het was van de dogmatiek, en aan de „Union", die de confessioneele tegenstellingen wegdoezelde. Er wordt nog nergens eenig

land haar ondergang, met uitzondering van die gedeelten waar de Gereformeerde leer bleef gehandhaafd. In de Presbyteriaansche kerken van Engeland en Schotland is nimmer eene prediking van den minder warmen en meer scholastieken Westminster in de kerken geweest en in haar werd de Heidelberger niet ingevoerd. De Methodisten van Engeland en Amerika zijn afkeerig van deze prediking, die alleen nog stand houdt in de Reformed en de Christian Reformed Church, hoewel in de eerste zich reeds eene neiging vertoont om liever over een Schriftdeel, rakende den inhoud van de Catechismus-afdeeling te prediken, dan de summa zelf. Bij de Ledeboerianen aldaar staat het als met hen hier te lande; hoewel zij de psalmen van Datheen zingen, schijnt hun de prediking van het leerboek, dien edelen en zoo lang miskenden man zoo dierbaar, niet erg sympathiek. In Zuid-Afrika's drie gereformeerde kerken wordt nog geregeld uit den Catechismus ge-

---

teeken gespeurd in Duitschland dat zou wijzen op een vragen naar deze prediking. In den loop van de vorige eeuw en ook reeds na 1900 verschenen behalve de bekende werken van Thelemann onderscheidene uitleggingen van den Catechismus, ik noem *Alting*, anleitung zum verständnis des H. Cat. Gemarke 1804; van denzelfden schrijver: Catech. Unterricht nach den Heid. Cat., Heidelberg 1841; Bender, Die Christliche Lehre nach dem Heid. Cat. Barmen 1868; Dotzt, Katechezen über den Heid. Cat. 3 Bdn., Lippe 1896; Held, Erklärung des H. Cat. Göttingen, 1862; Schröder, Elberfelder Catechisierung über den Heid. Cat. 2 Bdn.; Zyro, Handbuch zum Heid. Cat. Bern, 1848; von Tellenberg, Hilfsbuch zum H. Cat., Bern, 1903; Oppen, Hilfsbuch zûm verständnis des H. Cat. 1910. Eene schoone collectie literatuur over den Heid. Cat. (uitgaven, preeken, catechetische werken) bevatte de bibliotheek van den overleden consistorialrat *D Dalton*, die aan het „Reformirte kandidatenstift" te Elberfeld ten geschenke werd gegeven. Kohlbrügge gaf zes preeken uit over de eerste vraag van den Catechismus. Van hem verschenen ook: Fragen und Antworten ueber den H. Catechismus. Ik dank deze gegevens aan de bereidwilligheid van Dr W. Hollweg, Pastor der Landeskirche te Gildehaus, die ze aan Ds E. Kolthoff, Pastor te Veldhausen verschafte door wiens hulpvaardige tusschenkomst ik ze ontving.

Mijn bewering in de vijfde stelling dat de Luthersche kerk „nimmer" *eene geregelde prediking* van den Catechismus heeft gekend mag niet al te absoluut worden genomen.

preekt, terwijl in Hongarije evenals in Czecho-Slowakije deze prediking aan de vrijheid der dienaren wordt overgelaten.

Terwijl ik dezen gang van de Catechismus-prediking met groote passen volgde, trad de waarheid van mijne bewering aan het licht, dat de waardeering van deze prediking nauw verband houdt met den geest van den tijd. Eén voorbeeld slechts ! Vinet, die weinig invloed heeft geoefend op ons land wat zijn gedachten omtrent de „liberté des Cultes" betreft, maar die in vele andere opzichten van veel grooteren invloed op de ethische richting is geweest dan gemeenlijk wordt opgemerkt. Vinet zegt: „wat van meer belang is, is dat men de kinderen leide tot de bron en deze arme kinderen zelf laat drinken, die men tot nu toe dit levend water, maar flauw en zelfs bedorven geacht, doordat men het geleid heeft door lange en oude buizen van menschelijk fabrikaat druppelsgewijze heeft toegediend als een doktersdrankje". [1]) 't Is wel aardig gezegd en het laat aan helderheid niets te wenschen over, maar van waardeering voor ons heerlijk leerboek valt weinig te merken.

De Lutherschen hebben wel hunne Catechismussen gehad maar eene prediking, als de Gereformeerden over hunnen Catechismus niet. De Roomschen kennen die evenmin over hunnen Catechismus. Getroffen door het groote nut van den Catechismus voor de Lutherschen werd door Pessevino het nut van een dergelijk leerboek ook voor hun kerk betoogd op gevaar af dat het volk bij de invoering van zulk een catechetisch leerboek zou zeggen dat de geestelijkheid dit van anderen had overgenomen en dat zij vóór dien tijd had geslapen, hetgeen, naar Pessevino's erkenning, beide ook waar was geweest. [2])

De Catechismus-prediking is in het midden der Gereformeerde Kerken van buitengemeen belang geweest. Haar oude

[1]) Cf. Théologie pastorale par A Vinet, Paris, chez les éditeurs, rue rumford, 8, 1850, pag. 415.

[2]) Cf. Doumergue, o.c. pag. 229; Biesterveld, a.w. bl. 19—25.

roem is, zoo schrijft de uitnemende Catecheet Thelemann, [1]) dat onder de Gereformeerden jong en oud thuis zijn in de waarheid en zij, die zooveel werden aangevochten, ten allen tijde bereid waren haar te verdedigen. De bizondere roem van ons volk was in vroeger jaren dat het een volk van theologen was; moge deze roem getaand zijn, nog is er onder ons volk eene kennis der waarheid, gelijk die bijna nergens wordt gevonden en dit danken wij naast het eeuwenlang gebruik van den Catechismus als leerboek op de scholen aan het feit, dat hij ons ook eeuwenlang gediend heeft bij de prediking op den kansel. [2])

De Catechismus-prediking bedoelde naar Cornput's inleiding op Bastingius' verklaringen: vermeerdering van de kennis van het Woord van Gods en verder om nieuwigheden te kunnen wederstaan en de band der eenheid onder de Gereformeerden aan te halen.

De Catechismus-prediking bevordert iedere eenheidsbeweging, die door ons niet mag worden wederstaan maar moet worden bevorderd. [3])

Als de Catechismus-prediking beantwoordt aan wat ze moet zijn, dan bevordert zij ten zeersten het recht verstand van de prediking van Gods Woord. [4]) Dat dit wel noodzakelijk het geval moet zijn, zal ieder treffen die de oude verklaringen en leerredenen leest. Schier alles wat Justus Vermeer leert, en naast hem noem ik nog een van der Kemp, wordt geadstrueerd door voorbeelden uit Gods Woord, uit de historische gedeelten der Schrift evenzeer als uit de meer leerstellige gedeelten.

De Catechismus-prediking heeft in ons land niet weinig het puriteinsche leven bevorderd. Vooral de oude verklaringen waren een gezond remedie tegen de ultra-subjectieve en mystieke

---

[1]) Cf. Thelemann, a.w. bl. 551.

[2]) Cf. Ernst Rolffs, das kirchliche leben der evangelischen Kirchen in Niedersachsen, geeft vele inlichtingen over den invloed, dien een geregelde catechismus-prediking heeft op het gemeentelijk leven.

[3]) Cf. James Good, a.d.w., pag. 286, vv, I. *it* (catechisme) *is irenic.*

[4]) Cf. Ursinus, a.w. bl. 12, 16; Bastingius, Cornput, bl. IX.

stroomingen en bevorderden integendeel het gezonde mystieke leven. [1]). De vele burgerdeugden die ons volk bezit kunnen voor een goed deel worden geboekt op het voordeel van de gezonde Catechismus-prediking. Waarlijk in vroegere dagen ontbrak het ethisch element in de prediking niet, al droeg het toen dien naam nog niet. Niet enkel omdat de bevolking van Brabant en Limburg van anderen stam geboren werden dan de Friezen, Hollanders en Zeeuwen, staat het peil van ontwikkeling en beschaving onder de laatsten zooveel hooger en de criminaliteit zooveel lager. Dit is mede voor een goed deel te danken aan de trouwe prediking van den Catechismus. In de dagen onzer vaderen waren dogmatiek en ethiek nog niet gescheiden en mag het al waar zijn dat daardoor de ethiek in het gedrang kwam, een kerk waarin de Heidelberger trouw werd gepredikt kon daardoor dat kwaad des te eerder te boven komen. Laat ik nog eenmaal Vinet [2]) mogen aanhalen, maar nu met volle instemming. Hij wil voor de prediking geen anderen regel dan: dat het dogma overvloedig voorkome in de prediking van het christelijk leven; dat de ethiek overvloedig voorkome in de prediking van de Christelijke waarheid. Mij dunkt aan dien regel heeft de Catechismus-prediking kunnen beantwoorden en ik mag gelooven, dat zij ook in de meeste gevallen metterdaad daaraan heeft beantwoord en daarom is zij zoo bevorderlijk geweest in deze landen aan de vermeerdering van de kennis der waarheid en tot heiliging van het leven. *Johannes van der Kemp* noemt ook nog in de lange voorrede voor zijn Catechismus-predikatiën als een der rijke zegeningen van de Catechismus-prediking dat de Leeraars, die anders „in het *beblokken* van de goddelijke waerheden mogten traeg worden, gaende werden gehouden, en hunne lust telkens vernieuwt, om zich meer en meer in die geheimen te oeffenen, dewijl ze genootzaekt

---

[1]) Cf. Hoekstra, Tegenwoordige critiek, bl. 21; Dr Moll, a.w. bl. 251, 256.

[2]) Cf. Vinet, o.c. pag. 247, 283, chap. II, catéchisation, § 1. — *Son importance et son objet.* Over het ethisch element in de prediking vgl. Homiletiek, Vinet, bl. 63 v.v.

zijn den leiddraet aan den Catechismus wekeliks te volgen in hunne Predikatiën" en Petrus de Witte, in zijne toeëigening voor zijne verklaring van den Cat. acht dat de Cat. *de doodsteek geweest is in de zielen dergenen die naer verandering stonden.* De verzaking van deze prediking of zelfs de prediking enkel van sommige gedeelten van ons leerboek kan niet dan tot groote schade zijn van het *kerkelijk* leven. [1]) Zij werkt het sectarisme, die kanker voor de kerk, in de hand. Geen wonder, daar haar prediking, naar het getuigenis der beste verklaarders, de eenheid der kerk zoozeer kan bevorderen. Kuyper zegt dan ook, dat al moge de tekstkeuze hier te lande voor de prediking van Gods Woord vrij zijn, die van den Catechismus *niet* aan de vrije keuze van den prediker is overgelaten. Ze is kerkelijke regel en kerkelijk voorschrift, juist dat kan het kerkelijk besef verlevendigen. [2])

Zal nu deze prediking aan haar doel beantwoorden dan moet zij actueel zijn, een eisch altijd weer van af de dagen van den oudsten Gereformeerden homileet Hyperius [3]) aan de prediking gesteld. Actueel was niet die prediking welke Ds J. Kok eens hoorde van een predikant die op een warmen zomer Zondag namiddag twee uur lang in het zweet van zijn aanschijn preekte tegen „de kerk, die zich naar Rome noemt" zóó, dat hij de kerk, welke hij diende, geheel scheen te vergeten, en actueel *kan* niet zijn die andere, die op zijn vraag: hoe hebt gij het met de Catechismus-prediking, antwoordde: wel, „met nieuwjaar keer ik mijne schetsen om en begin van voren af aan". [4]) Bij de uiteenzetting kan de

---

[1]) Cf. Men leze *kerkelijk* en niet gelijk in de gedrukte stellingen staat *christelijk* leven.

[2]) Cf. Kuyper, *Onze Eeredienst*, bl. 294, 297.

[3]) Cf. *Andreas Hyperius* door P. Biesterveld, Kampen—Zalsman, bl. 100—103; Kuyper, *Eeredienst*, bl. 308. Kuyper wijdt geen afzonderlijk hoofdstuk aan de cat. pred. Zij is bediening des Woords, wat van haar in 't gemeen geldt, is ook toepasselijk voor de cat. pred.; Dr T. Hoekstra, Gereformeerde prediking, bl. 38, 65.

[4]) Cf. *Schetsen over den Heidelbergschen Catechismus*, een handboek voor predikanten door J. Kok, Kampen — J. H. Kok — 1903, inleiding VI.

prediker frisch blijven als hij jaar op jaar meer van nabij of verre een der uitnemendste oude of nieuwe verklaarders volgt, als hij bij de wederlegging een wakend oog houdt op de dwalingen, die ter plaatse waar men predikt zich voordoen, ten minste op die welke er vasten voet kregen; doch men zorge dan die dwalingen door een verkeerde bestrijding of onproportioneel breede uiteenzetting of linksche wederlegging niet den dienst te bewijzen haar vruchtbaar te maken, en haar te verspreiden terwijl men ze bestrijdt. [1]) Bij de toepassing die ook in onzen tijd niet mag ontbreken moet men zich er niet afmaken met algemeenheden, daarmede komen wij niet verder; de stof moet in onmiddellijk rapport worden gebracht met het leven van de hoorders, en het schijnsel van de lamp van Gods Woord — immers de prediking van den Catechismus is ook bediening van Gods Woord — moet zijn licht werpen over het leven van den tegenwoordigen tijd. Wij hebben de heerlijkste voorbeelden van zulk een verklaring van den Cat. in E. Voto, en mag ik nog één voorbeeld geven, dan noem ik Ds Ferwerda's Catechismus-prediking over den doop en eveneens vele predikatiën over den Catechismus in „Menigerlei genade". Verklaring blijve hoofddoel, wederlegging en toepassing zijn echter integreerende deelen van eene goede Catechismus-predikatie! Ik weet wel: wij mogen niet prediken over allerlei toevallige omstandigheden, maar toch kunnen bizondere omstandigheden een gelukkig onderwerp worden voor onze prediking in nauw verband met de stof van den Catechismus die aan de orde der behandeling is. Wij moeten *actueel maken wat eeuwig is en als het ware eeuwig wat actueel is;* [1]) ziedaar de ware actualiteit bij

---

[1]) Cf. A. Vinet, *Homiletiek*, bl. 60, 61; in zijn *Théologie pastorale* zegt Vinet zoo juist: Nous ne sommes guère appelés à prêcher sur des circonstances; mais les circonstances peuvent, avec du discernement, devenir un texte heureux pour nos sermons. Dans l'un et l'autre cas, il y a une double tâche: d'actualiser ce qui est éternel, et d'éterniser, pour ainsi dire, ce qui est actuel, pag. 269.

de prediking van Gods Woord, ook bij de behandeling van den Catechismus. [1])

Eene vruchtbare Catechismus-prediking stelt niet slechts aan den prediker hooge eischen; zij doet dat niet minder aan de hoorders. De meeste klachten komen door den regel van de zijde der minst onderlegde hoorders. De onkundigen, zij, die de catechisatie hebben verzuimd, kunnen er niet bij; zij klagen over *oude kost*, ook al is de ontwikkeling *fonkelnieuw*. Er is een zeer nauw verband tusschen de Catechisatie en de Catechismus-prediking. Slordige catechisanten zijn bijna immer trage kerkgangers; domme catechumenen doen straks hun stem het luidst klinken in het koor dat een miserere zingt over de Catechismus-prediking. In de gemeentewaar het Catechismus-onderwijs naarstig wordt gezocht, op peil is en getrouw wordt gegeven gaat men door den regel gaarne naar den namiddag- of avonddienst en als het onderwerp van de catechisatie-les dan niet al te ver verwijderd ligt van dat der Catechismus-prediking, die daaraan onmiddellijk voorafging of daarop volgt, dan kan dit zeer den lust wekken der jongeren om trouw die prediking te volgen. Dr Kuyper zegt in zijn Encyclopaedie: „de ervaring heeft dan ook steeds geleerd, hoe de predicatie met de Catechese op en neer gaat. In een gemeente, die slecht gecatechiseerd is, daalt de rijkdom en het karakter ook der prediking; en omgekeerd waar de Catechese bloeit verheft ook de prediking zich uit haar armoede tot meerderen welstand". [2]) Die wisselwerking is naar den aard het sterkst tusschen de Catechese en de

---

[1]) Ik wil ook nog uit vroeger dagen een voorbeeld van actualiteit noemen: Gosinus van Kessel, predikant te 's Gravenhage trad den 30 Nov. 1755 voor de gemeente op met de behandeling van den 48sten Zondag, „welke stof door hem bijzonder in verband gebracht werd met de teekenen der tijden, met name de ontzaglijke aardbeving, die in dat jaar in Portugal en Spanje gewoed had. Deze preek werd na het uitspreken weldra in druk gegeven, vgl. *kerkelijk 's Gravenhage*, door Dr E. J. W. Posthumus Meyjes, erven W. A. Beschoor, 1918, bl. 71.

[2]) Cf, Encyclopaedie, deel drie, bl. 505. Zie voor het kar. der Catechismus-predikatie § 61: de Catechetiek, vooral bl. 509.

Catechismus-prediking. Ik heb er boven reeds op gewezen, dat, toen de Synode der Ned. Herv. Kerk, kort na '60 de Kerkeraden aanschreef dat de gezette Catechismus-prediking niet was opgeheven en dat men zorgen moest dat zij in stand bleef, sommige predikanten begonnen naar aanleiding van den Catechismus de een of andere waarheid te verhandelen. Ik weet wel dat dit niet in ons midden geschiedt, doch wij moeten ons ook wachten den eersten stap in die richting te doen. In de Reformed Church van de Vereenigde Staten hebben reeds sommige predikanten deze gewoonte aangenomen. De Catechismus *leerredenen*, moeten vóór alles *Catechismus*-predikatiën zijn, waarin het didaktisch element op den voorgrond treedt, en de gemeente wordt opgebouwd „in de kennis der waarheid, die naar de godzaligheid is, in de hoop des eeuwigen levens". [1])

In verband met het voorgaande acht ik het niet gewenscht een tekst voor te lezen met de gewraakte afkondiging; „op deze en meer andere plaatsen van Gods Woord is de leer gegrond die ontwikkeld wordt enz". Deze gewoonte is nog een overblijfsel uit vroegere dagen. Onderscheidene godgeleerden in de 17de eeuw achtten het wenschelijk vóór de verklaring van den Catechismus één of meer teksten te lezen en kort te behandelen, waarop het leerstuk der afdeeling die aan de orde was rustte. De bedoeling was goed. Men wilde doen uitkomen dat ook de Catechismus-prediking bediening des Woords is. [2]) Maar zijn dan onze belijdenisschriften niet juist daarom als zoodanig aangenomen *omdat* wij belijden dat zij in alles overeenstemmen met Gods Woord? Er schuilt dus strikt genomen een gevaar in dit doen voor het gezag van den Catechismus. Er ligt ook een gevaar in voor het recht gebruik der Schrift; juist door losse teksten boven verhandelingen te zetten, die geen opzettelijke verklaring be-

---

[1]) Cf. J. J. van Oosterzee, a. w. bl. V.

[2]) Cf. Hoekstra, Ger. pred. bl. 61, 64, 66, 67. *D. Knibbe* is waarschijnlijk wel de eerste homileet van eenige beteekenis die begonnen is met deze gewoonte en wel om het verwijt der Remonstranten, dat bij de Gereformeerden een menschelijk geschrift evenveel gezag had als Gods Woord, te ontgaan.

doelen van dien tekst, wordt een verkeerd Schriftgebruik in de hand gewerkt dat haar gezag ondermijnt, waardoor ieder ketter zijn letter wel vindt en men bijv. het verzekeringswezen bestrijdt met het woord van Job: *die God tergen hebben verzekerdheden.* De goede bedoeling die hierbij voorzat wordt verkregen als in de Catechismus-predikatie onderscheidene teksten, waarop de voorgedragene waarheid steunt, worden aangevoerd en verklaard, gelijk Hoornbeek dit aanprijst en in onderscheidene oude Catechismus-preeken uitnemend geschiedt en vergun mij op het heerlijk voorbeeld te mogen wijzen dat daarvan gegeven wordt in de Catechismus-preeken van Ds. H. Hoekstra. Ik wil terloops nog wijzen op Feringa's Catechismus-preeken waarin wij onder de nieuweren een voorbeeld hebben van de korte verklaring van den tekst voorafgaande aan de eigenlijke Catechismuspreek en wil hier nog aan toevoegen het opmerkelijk feit dat de bewerkers van het „kerkelijk handboek ten dienste der Chr. Ger. Kerken in Noord-Amerika" bij art. 68 nadrukkelijk hebben opgemerkt: *Het nemen van een tekst bij de Catechismus-prediking is niet aan te raden.* [1])

---

[1]) Cf. Kerkelijk handboek ten dienste der Chr. Ger. kerken in Noord-Amerika door Rev. J. van Dellen en Rev. H. Keegstra, Eerdmans-Sevensma Co. Grand Rapids, Mich. 1915, bl. 80. Zie ook nog Kuyper Encyclopaedie III, bl. 501. Doedes in zijn aangehaald werk heeft bezwaren tegen sommige teksten in de derde uitgave van den Catechismus op den rand gezet. Hij acht dat vele dier teksten geen loca probantia, bewijsplaatsen, zijn. In ieder geval maant dit zonder dat ik hier uitmaak, hoeveel van dit bezwaar inderdaad waar moge zijn, tot voorzichtigheid, vgl. bl. 21, 33, 34.

HET GETUIGENIS DES HEILIGEN GEESTES

(Testimonium Spiritus Sancti)

door

Ds D. VAN DIJK te Groningen.

II. (Slot).

Ofschoon het gezegde, dat n.l. het Getuigenis des Heiligen Geestes een formeele werking is, zonder materieelen inhoud, over het algemeen bij ons wel instemming zal vinden, toch worden er telkens uitdrukkingen gebruikt, die den indruk maken, als zou men wel eenigen materieelen inhoud aan dit getuigenis willen toeschrijven.

Ik denk b,v. aan de bespreking die Prof. Greijdanus in het Geref. Theol. Tijdschrift van 1913 gewijd heeft aan de dissertatie van Dr. Hepp. Ofschoon Dr. Hepp van het Testimonium Generale Internum, waarover hij schreef, zeer positief verklaart, dat het niet openbaart, slechts formeel is, aan onze kennis geen nieuwen, bepaalden inhoud schenkt, haar in geen enkel opzicht verrijkt, geen zelfstandig bestaan heeft, enz., — nochtans, op andere plaatsen, in geheel anderen zin over dat Testimonium schijnt te schrijven. Zoo schrijft hij o.a.: dat dit getuigenis den mensch iets aanzegt; dat de getuigenissen des Geestes *waar* zijn, de waarheid tot zekerheid verheft; een forma, een stempel, zegel van betrouwbaarheid op andere openbaringen drukt, dat de Heilige Geest er andere getuigenissen door bekrachtigt, dat Hij het als getuigenis geeft, aflegt, dat de mensch het ontvangt, dat de Heilige Geest er bij *spreekt* tot het verstand, enz.

En dan laat Prof. Gr. daarop volgen: „Dat nu gaat niet samen. Want uitdrukkingen als: getuigenis afleggen, spreken, aanzeggen en dergelijke, zijn logisch niet zonder inhoud te denken.

Deze opmerking van Prof. Greijdanus is volkomen juist. Men kan natuurlijk niet spreken zonder iets te zeggen, geen getuigenis afleggen zonder iets te zeggen. Wie daarom eerst van het getuigenis des Geestes zegt dat het een bloot formeele werking is, zonder materieelen inhoud, en daarna van dat getuigenis spreekt in termen als Dr. Hepp, komt met zichzelf in strijd.

Maar Dr. Hepp staat in dezen niet alleen.

Gij vindt hetzelfde in Prof. Bavincks Dogmatiek. Ofschoon daar eerst uitdrukkelijk gezegd is: „De verlichting des Heiligen Geestes is geen kenbron der Christelijke waarheid, zij doet ons geen materieele waarheden kennen, die aan den natuurlijken mensch verborgen zijn, zij doet ons dezelfde zaken alleen anders, dieper, geestelijker opvatten, enz.", toch volgt daar terstond op: „Daaruit volgt dat het eigenlijke object, waarvan de Heilige Geest in de harten der geloovigen *getuigenis geeft,* niets anders is dan de divinitas der waarheid ons door Christus geschonken". En wanneer dan straks nog eens het getuigenis des Geestes gedefinieerd wordt, dan heet het ook daar: „Het Testimonium Spiritus Sancti is als het getuigenis dat de Heilige Geest in het hart van elken geloovige *aflegt*".

En enkele pagina's verder leest men weer: „Maar opgevat als het getuigenis, door den Heiligen Geest *afgelegd* in de harten aller kinderen Gods aangaande de waarheid, welke daar is in Christus den Heere".

Even daarvoor: Want het getuigenis dat de Heilige Geest over de Schrift als het Woord van God *geeft.*

Precies hetzelfde dus als bij Dr. Hepp. Ja nog in sterker mate. Op blz. 658 leest ge deze woorden: „Er is een wezenlijk en ook gemakkelijk kenbaar verschil tusschen het getuigenis des Heiligen Geestes als Hij tot onze ziele zegt: „ik ben uw heil", en de verleiding van Satan, als hij spreekt: „Vrede, vrede en geen gevaar". Wordt daar niet werkelijk aan het getuigenis een bepaalden inhoud toegeschreven?

Maar als men dan, waar het er om te doen is zich juist

omtrent het karakter van het getuigenis des Heiligen Geestes uit te spreken, zóó min juist uitdrukt, dan ligt het voor de hand dat in de practijk van gesprek, van prediking en gebed zulks veel meer geschiedt.

Ja, ik zou haast durven zeggen, dat bij het gros der gemeente, dat zich van het getuigenis des Heiligen Geestes wel bewust rekenschap heeft gegeven, de gedachte voorzit, dat men in dit getuigenis des Geestes bepaald te doen heeft met een soort prediking des Geestes in ons, die voor ons bij de prediking des Geestes in 't Woord bij komt.

En hoe komt dat nu? M.i. ligt de oorzaak hierin, dat zij die Geesteswerking noemen met den naam: *Testimonium of Getuigenis*. Een getuigenis in den eigenlijken zin kan niet worden volgehouden; men kan niet getuigen zonder iets te zeggen.

Wanneer men dan ook spreekt van een Testimonium Spiritus Sancti „zonder materieelen inhoud", dan is dat een contradictio in terminis. Maar dan ligt het immers voor de hand dat men, wanneer men over een Testimonium zonder bepaalden inhoud, dus over de tegenstrijdigheid gaat denken, spreken of schrijven, telkens gevaar loopt zich in zijn uitdrukking aan tegenstrijdigheden schuldig te maken, die niet na zullen laten, bij niet critische hoorders of lezers, verkeerde voorstellingen te wekken.

Welnu, om laatstgenoemd verschijnsel te voorkomen verdient het misschien aanbeveling om bedoelde Geesteswerking niet te noemen Getuigenis, maar Verlichting des Heiligen Geestes. Een getuigenis toch laat zich niet denken zonder bepaalden inhoud, terwijl verlichting inderdaad een zuiver formeele werking is. Immers verlichten is: iemands oog tot zien in staat te stellen. Welnu dat drukt juist uit wat onder hét Testimonium Spiritus Sancti is te verstaan.

Dr. Hepp in zijn meergenoemde dissertatie, verklaart zich tegen den naam „*Verlichting*", ofschoon hij erkent dat het *woord* getuigenis verwarring kan stichten, wijl wij ons moeilijk een onmiddellijk getuigenis kunnen voorstellen, maar bij een

getuigenis altijd denken aan hoorbare klanken waardoor het getuigenis wordt overgebracht; niettemin blijft hij aan getuigenis boven verlichting de voorkeur geven, omdat, zegt hij, uitdrukkingen welke het géhoorsorgaan betreffen beter voor wetenschappelijk gebruik geschikt zijn, dan die welke aan het gezichtsvermogen ontleend.

Maar dit argument klemt niet waar het gaat over de keuze tusschen de beide termen „*getuigenis*" of „*verlichting*". Immers *getuigen* is voor het gehoor niet hetzelfde als verlichting voor het gezicht. Met *verlichting* correspondeert ten opzichte van het gehoor wat wij zouden kunnen noemen het „*doorboren van het oor*"; terwijl met *getuigen*, ten opzichte van het van gezichtsorgaan correspondeert, „*iemand iets voor oogen zetten*".

Deze beide uitdrukkingen mogen dan ook niet met elkander vergeleken worden als hebbende de éene betrekking op 't gehoor en de andere op 't gezicht, maar moeten tegenover elkander gesteld naar de werkelijke beteekenis.

En dan kan het m.i. niet ontkend dat *verlichting*, wijl het aanduidt een formeele werking waardoor het geestesorgaan in staat gesteld wordt om te zien, de voorkeur verdient boven „*getuigenis*", dat tenzij men het neemt in *overdrachtelijken* zin, altijd een bepaalden inhoud moet hebben.

Edoch, moeilijk zal het gaan, een term die nu in den loop der eeuwen is ingeburgerd, te doen verdwijnen door een andere. Maar al is dat zoo, toch verdient het aanbeveling, in prediking en catechisatie zoo dikwijls deze zaak besproken wordt, duidelijk uit te laten komen dat deze werking des Geestes slechts in zooverre getuigenis genoemd kan worden, als zij, evenals een *getuigenis*, een middel is waardoor wij tot zekerheid geraken omtrent een bepaalde waarheid, en er op te wijzen dat het karakter der bedoelde Geesteswerking beter door het Woord „verlichting" wordt weergegeven. Zoo zal in de gemeente onder Gods zegen beter inzicht

kunnen worden verkregen omtrent dit gewichtig stuk der waarheid. *)

Een andere vraag die zich nu verder aan ons voordoet. en wier beantwoording van de grootste beteekenis is, is deze: Waarop heeft nu deze Geesteswerking betrekking, heeft zij betrekking op heel de H. Schrift of slechts op een deel daarvan, en indien op een deel, op welk deel dan.

Op die vraag moet ongetwijfeld dit antwoord worden gegeven: Het Getuigenis des Heiligen Geestes heeft betrekking op heel den inhoud der Heilige Schrift, het leert ons niet slechts een stuk van den Bijbel, maar heel den Bijbel te aanvaarden en beleven als het Woord van God.

Prof. Bavinck in zijn Dogmatiek zegt: Dit getuigenis des Heiligen Geestes is door Calvijn en de Gereformeerde theologen al te eenzijdig betrokken op de autoriteit der Heilige Schrift; daardoor kwam dit getuigenis op zichzelf te staan, het werd van het geloofsleven los gemaakt en scheen een buitengewone openbaring aan te duiden.

De Schrift leert echter geheel anders, enz. blz. 639.

Deze uitspraak van Bavinck schijnt nu evenwel niet geheel juist te zijn. Omdat gelijk wij hebben gezegd, het getuigenis des Heiligen Geestes een werking des Geestes is die ons onmiddellijk de H. Schrift als Gods Woord en als de Waarheid leert zien, en omdat die werking des Geestes formeel is, zonder bepaalden inhoud, daarom kan dit Getuigenis des Heiligen Geestes, wanneer van Zijn aard en werking gesproken wordt, feitelijk op niets

*) Ik gevoel wel dat ook het woord „verlichting" of illuminatio" niet het volle karakter van de bedoelde Geesteswerking in 't licht doet treden; immers „illiminatio" laat deze werking des Geestes zien als in hoofdzaak gericht op het verstand. terwijl het de beteekenis daarvan voor den „val", niet duidelijk laat uitkomen; wat dat betreft is „getuigenis" beter"; toch geef ik de voorkeur aan illuminatio of verlichting, alleen omdat daardoor beter voorkomen wordt de ingrijpende dwaling, als zou het Geestesgetuigenis een eigen inhoud hebben. Natuurlijk heb ik zelf in dit opstel telkens het woord „getuigenis" gebruikt omdat ik, zoolang deze term de officieele is, allicht verwarring zou stichten door een ander woord te gebruiken.

anders betrokken worden dan juist op de H. Schrift als het Woord van God. Dat hebben de ouden goed gezien. Zoodra men er van gaat spreken in betrekking tot ons kindschap en dergelijke, dan heeft men te doen met een verzekering die opgesloten ligt in de verzekering, dat de Bijbel Gods Woord is. Zeker, ook van ons kindschap, van onze toekomstige zaligheid verzekert ons de Heilige Geest ; die verzekering komt tot ons uit *het Woord*, en die verzekering nemen we aan, omdat eerst de Heilige Geest in ons bewerkt heeft, dat we dat Woord als Gods Woord herkennen.

Het is dus volkomen juist, dat men het getuigenis des Heiligen Geestes alleen betrekt op de Waarheid dat de H. Schrift 't Woord van God is. En dat geldt dan niet slechts een stuk der Schrift, maar heel de Schrift. Dat wil niet zeggen, dit is uit het voorgaande duidelijk gebleken, dat de Heilige Geest ons zegt : „Die heele Schrift is Gods Woord", neen; maar dit wil zeggen : dat de mensch die in het bezit is van het getuigenis des Heiligen Geestes, in staat is om heel de Schrift als het Woord Gods te herkennen,

Van Genesis tot Openbaringen, begint door 't getuigenis des Geestes elke bladzij te glanzen van Goddelijk licht, ruischt er het Woord Gods den mensch uit tegen.

Dit geldt niet alléén van de religieus-ethische gedeelten der Schrift in engeren zin, neen dit geldt ook van de historische gedeelten der Schrift. De feiten toch, die de Schrift mededeelt zijn geen onverschillige inkleeding van bepaalde waarheden, zooals in de roman of gelijkenis, neen de feiten zijn belichaming eener bepaalde Godsgedachte, en een bepaalde straal van het licht der Waarheid Gods ; daarom hebben ze juist zoo en niet anders moeten gebeuren als de Schrift ze ons meedeelt ; juist zooals ze geschied zijn en ons in de Schrift vermeld worden, zijn ze, als ik het zoo noemen mag, „feitelijke woorden" Gods.

Dat verstaat de mensch, die het Testimonium des Geestes heeft. Vandaar, dat ook de historie van de slang in 't Para-

dijs, en van Bileam's ezel hem toespreken en hij er Gods mond in hoort.

Waaruit voort vloeit dat dit Getuigenis in de eerste eeuwen van groote beteekenis is voor de bepaling van den kanon. Het is juist het getuigenis geweest dat in de worsteling der eerste eeuwen de kerk geleid heeft en tenslotte in dien kanon heeft doen opnemen wat er in behoorde, o.a. heeft doen weren wat bloot menschelijke geschriften waren.

Zoo is het ook door dit getuigenis des Geestes dat ook nu nog elk kind van God voor zichzelf van de souvereiniteit van elk boek der Heilige Schrift overtuigd kan worden. In dezen staat het eenvoudigste kind van God hooger dan de knapste geleerde die niet ziet bij Geesteslicht.

Een moeilijkheid blijft hier met betrekking tot de z.g.n. *Tekstcritiek*.

Al is de Bijbel Gods Woord, dit neemt niet weg, dat daardoor de tekst der Heilige Schrift, na eerst door God in menschenhanden gegeven te zijn, ook door menschenhanden heeft kunnen verdorven worden. Daar hebben in vroeger tijd bij 't overschrijven fouten kunnen insluipen, het is mogelijk dat men hier een tekst òf vergat neer te schrijven òf opzettelijk wegliet, terwijl men elders iets opzettelijk of onopzettelijk inlaschte. Men heeft zich kunnen vergissen in 't neerschrijven van getallen en dergelijke.

Dergelijke dingen nu, die vrucht zijn van menschelijk vergissen of menschelijke corruptie, moeten al weer door menschelijk onderzoek en menschelijke voorlichting opgespoord en hersteld worden. Al spreekt nu hierin het getuigenis des Geestes niet rechtstreeks meer, toch heeft het voor deze studiën groote beteekenis.

Een kind dat zijn vader kent en vaders geschriften leest, zal daarin eerder opmerken wat er niet in behoort, of waar iets ontbreekt dan een vreemde, die vader niet kent; zoo gaat het hier; niemand die niet door het getuigenis des Geestes geleerd heeft Vaders stem in het Woord te hooren is bekwaam tot het beoefenen der Tekstcritiek; hij zal zich

onwillekeurig telkens vergissen; terwijl de geleerde die het Woord Gods heeft leeren verstaan, telkens, als bij heilige ingeving, juist zien zal.

Daarom is juist de leer van het getuigenis des Heiligen Geestes een krachtige drijfveer voor de waarachtige Schriftgeloovigen om de studie der Tekstcritiek niet over te laten aan 't ongeloof maar zelf in deze voor te gaan, leiding te geven, opdat we ons niet laten verleiden.

Het getuigenis des Heiligen Geestes heeft, zeiden wij, betrekking op heel de Heilige Schrift. Maar als dat zoo is, hoe is 't dan mogelijk dat niet alle deelen dier Schrift door den mensch die dat Getuigenis ontvangen heeft, even spoedig als Gods Woord herkend, aanvaard en beleefd worden? Ons dunkt, dat dit hierin zijn oorzaak heeft:

a. dat niet in alle deelen der Schrift het licht der waarheid Gods even duidelijk uitblinkt;

b. dat de mensch, die door de werking des Geestes in zich het vermogen ontving, om het Woord Gods als zoodanig te herkennen, daarvan niet altijd een even ijverig gebruik maakt.

Het laat zich niet ontkennen, dat ondanks het getuigenis des Geestes niet elk deel der Schrift al de geloovigen evenzeer toespreekt als het Woord van God.

Wij behoeven u ten bewijze daarvan slechts te herinneren aan de z.g.n. αντιλεγομενα; de boeken waarover men het in de kerk in het begin niet eens was, die nu eens voor kanoniek, dan weer voor niet-kanoniek gehouden werden; we behoeven slechts te herinneren aan het eveneens bekende feit dat Luther den brief van Jakobus een strooien epistel noemde, terwijl Calvijn dien zelfden brief rekende tot den kanon.

Wij behoeven ten bewijze daarvan tenslotte ons slechts te beroepen op eigen ervaring. Neen niet elk gedeelte der Schrift spreekt u even krachtig en klaar toe. Zeker, gij kunt bij 't lezen der Kronieken telkens tot in uw nieren getroffen worden door de taal der feiten, maar dat neemt niet weg dat ge, als uw ziele schreeuwt naar de gemeenschap Gods,

naar de verzekering der schuldvergeving, ge eerder de Psalmen openslaat of de Evangeliën, of den Romeinenbrief.

En hoe komt dat nu?

Allereerst komt dit hierdoor, dat niet in elk gedeelte der Schrift het licht van Gods Waarheid even duidelijk uitblinkt.

Ik wil u een beeld geven, dat dit kan verduidelijken. Zie, in den schemer van een sterrennacht rijst voor u op een cathedraal. Daar is in dat gebouw geen steentje, geen raam dat niet op zijn plaats zit, dat zijn roeping niet heeft in 't geheel. De architectonische gedachte, die aan 't geheel ten grondslag ligt, komt in elk deel uit.

Maar niet in elk deel even duidelijk; de torens, de transen de ramen, de poorten, die spreken duidelijke taal, maar daar zijn ook stukken muurvlakken, hoeken die niet uitkomen, die in de schaduw liggen, waarvan men niet oogenblikkelijk de samenhang met het geheel onderkent.

Niet anders is het met de Heilige Schrift. De Heilige Schrift is wel architectonisch geheel, waaraan één leidende gedachte ten grondslag ligt. Maar die gedachte spreekt niet in elk deel even duidelijk. Welnu, die gedeelten waarin die gedachte het duidelijkst spreekt, die ziet ge 't eerst, die vallen u 't eerst in 't oog als Woord van God, terwijl de andere gedeelten voor u in de schaduw bleven en niet terstond u toespreken. Welke gedeelten dat zijn ligt voor de hand. De openbaring Gods in de Heilige Schrift is heilsopenbaring; de openbaring is het Goddelijk Welbehagen in zondaren; welnu die gedeelten, waarin die gedachte ongehinderd ons tegentreedt, die spreken 't duidelijkst tot ons als Gods Woord, terwijl die gedeelten, waarin deze geachte in windselen en sluiers tegemoet treedt, eerst wel eens voor ons besef ternauwernood of in 't geheel niet Gods stem ons doen hooren.

Dat is de eerste reden; maar daar is nog een andere.

In het begin hebben wij gezegd: „door het Geestesgetuigenis ontvangt de mensch het vermogen om de H. Schrift onmiddellijk te herkennen als Gods Woord. Maar nu ligt

voor de hand; zal de mensch aan dat vermogen iets hebben, dan moet hij zich ook plaatsen voor de Schrift, dan moet hij ook zien op die Schrift. In ons gezichtsvermogen hebben wij den zin om onmiddellijk van 't bestaan der ons omringende wereld overtuigd te worden. Maar als ik mij opsluit in mijn kamer, achter neergelaten gordijnen, wat heb ik dan aan dat vermogen? Dan stralen de velden, dan golft het koren, dan staat de hemel als azuur daarover gespannen, maar ik zie het niet, ook heb ik er de zekerheid niet van, dat het zoo is.

Niet anders is het met betrekking *tot het Woord van God*. Al heb ik het getuigenis des Geestes, den zin gekregen om de H. Schrift te herkennen als het Woord van God, maar ik sla zoo nu en dan, een enkele maal, mijn oog in die Schrift, lees wel honderdmaal in een ander boek; ik ken wel duizend boeken buiten de Schrift, maar ik laat die Schrift gesloten op den hoek van mijn tafel liggen — hoe zou ik dan in die Schrift het Woord Gods ontdekken? Dan moge een enkele tekst mij toespreken, maar een groot deel blijft stemmeloos, dan moge een enkel stuksken mij in 't oog springen, maar verre het grootste gedeelte blijft in de schaduw; en dat ligt niet aan de Schrift, dat ligt aan mij.

Het is onze traagheid, waardoor het komt dat niet overal die Schrift haar hemelsprake tot ons doet uitgaan, dat zij ons niet op elke bladzij het Goddelijk licht doet tegenglanzen.

De toeschouwer die de heerlijke kathedraal slechts een haastigen oppervlakkigen blik waardig keurt, heeft geen recht om te klagen dat de architectonische grondgedachte zoo weinig uitkomt. Hij moest maar beter *gezien hebben*. En de mensch die eerst luistert naar wat wijze menschen hebben in te brengen tegen de Goddelijkheid in heel de Schrift, maar die niet met al den ernst zijner ziel er zich op toelegt om in die Schrift Gods Woord te herkennen, die moet niet klagen dat er zooveel gedeelten zijn in den Bijbel die hem niets zeggen omtrent Gods welbehagen. Hij moest maar beter toezien.

Die gedachte nu dringe elk kind van God er toe met al de kracht zijner ziel zich te wijden aan 't onderzoek der Schrift; dan zal het allerwege Gods licht zien en Gods Woord hooren, ook waar 't eerst niets vond dan woorden, gelijk in elk ander geschrift. Allereerst om Gods wil.

God de Heere is tegenover ons zoo goed, zoo onuitsprekelijk goed. Hij heeft ons eerst uit louter genade Zijn Woord gegeven. Dat had hij niet behoeven te doen. Hij had ons, afgedoolde schapen, ook kunnen laten gaan in de woestijn, tot het verderf ons vond. Maar Hij heeft in Zijn Goddelijke goedheid, de roepstem des herders om weder te keeren tot ons doen uitgaan en Hij heeft gezegd, dat Hij ons, en langs welken weg Hij ons weer tot Zich wilde doen komen.

Veel heeft Hij ons gegeven: een oor om die roepstem te verstaan, een oog om het licht te zien, waarbij wij den weg naar huis kunnen vinden; ook dat is geworden; of was het geen eigen schuld, dat wij, kinderen eens, het vermogen verloren, om de stem des Vaders terstond te herkennen aan den klank?

En toch heeft Hij ons ook dat vermogen weergegeven.

Hij gaf ons Zijn Woord en een oor om dat Woord te verstaan; Hij ontstak ons het licht en gaf ons een oog om dat licht te zien. Maar is het dan geen schande, geen snoode ondankbaarheid, dat het ons nu zoo dikwijls de moeite niet waard is om dat oor dat God ons gaf te luisteren te leggen, en dat oog dat Hij ons gaf te gebruiken? Is het dan geen schandelijke ondankbaarheid, dat wij het oog dat Hij ons gaf, zoo dikwijls gesloten houden of afwenden van het licht dat Hij u uit 't Vaderhuis laat tegenstralen?

Ja, dat is ondankbaar, en daarom alleen reeds moest elk kind van God er zich met alle kracht op toeleggen om de Schrift te onderzoeken en te trachten daarin Gods stem te beluisteren.

Maar ook om ons zelfs wil.

Zie, wanneer we door traagheid in het onderzoeken der Schrift, dikwijls Gods stem in Zijn Woord niet onderkennen,

dan is het bittere gevolg daarvan dat wij veel troost moeten derven dien wij anders zouden kunnen genieten; dat wij vaak in 't duister moeten dwalen, waar wij bij 't licht des hemels anders met zekerheid zouden kunnen wandelen. O, dat veronachtzamen van de Heilige Schrift, en als vrucht daarvan het doof zijn voor de stem des Heeren, wat maakt dat een leven leeg en arm. En moest ook dat niet ons dringen tot ernstig Schriftonderzoek, ons arme menschen, wier leven door de zonde dikwijls al zoo arm en donker is, dat wij waarlijk niet zulk een uitnemende bron van kracht en licht kunnen veronachtzamen.

In dit opzicht is er nog zooveel te veranderen en te verbeteren in onze kringen. Ons leven is zoo weinig in overeenstemming met onze belijdenis aangaande het Woord van God en het getuigenis des Geestes.

Wat wordt er onder ons weinig in de Schrift gevorscht. Een enkele die waarlijk de Schrift *kent*; de meesten weten van den Bijbel en hap en een snap, maar zij kennen dat Woord niet geheel, het staat niet voor hen in al zijn deelen en lijnen. Ons volk bestudeert de Schrift niet. Een krant lezen, een „*prachtig*" boek lezen, eens een keer een meditatie lezen, maar daar is 80 % onder ons die den Bijbel niet anders lezen, dan een stukje na den eten of een vers of wat voor 't naar bed gaan.

Dat moet anders worden, om Gods wil, om ons zelfs wil; daar moet komen een werkelijk onderzoeken der Schrift. Een leeren kennen van de gedachten Gods in dat Woord, een kennen van ieder stukje, van elk lijntje in het gebouw der waarheid Gods. Het is kostelijk dat wij allerlei geschriften lezen over onderwerpen uit den Bijbel, maar vóór alle dingen moeten wij den Bijbel zelf lezen; dan zal Gods volk nog eens goed de heerlijkheid in het Woord beginnen te zien. Dat is 't beste middel om de gemeente te beveiligen tegen de schoone redeneeringen van de historische critiek; dan zullen hare redeneeringen op de gemeente niet meer invloed hebben als op een ziende het gebazel van een blinde die op den

vollen middag beweerde dat er geen zon aan den hemel stond.

Geloofsonderzoek, het is de eenige weg waarin, in dezen Bijbelbestormenden tijd, de gemeente niet van haar fundament zal worden afgestooten.

Ten slotte een enkel woord. Over de groote beteekenis die de beschouwing van het getuigenis des Heiligen Geestes, gelijk wij die voordroegen, heeft voor de practijk. In de eerste plaats wordt het bij een dergelijke beschouwing onmogelijk, dit getuigenis te maken tot den grond des geloofs.

In de tweede plaats staan wij met deze beschouwing van het getuigenis des Geestes alleen sterk tegen allerlei valsche (al is het ook goedbedoelde) wijsheid, waarmede wij ook in onze kringen nog telkens te worstelen hebben.

In de laatste jaren is de quaestie: „welke is de grond van ons geloof", telkens aan de orde geweest.

Ook in den Gereformeerden kring is niet immer precies 't zelfde antwoord vernomen. Terwijl sommigen verklaren dat de Heilige Schrift de grond, de eenige grond van ons geloof is, zijn er anderen die eenigermate het getuigenis des Geestes maken tot grond des geloofs.

Men zegt dan: Het geloof als geloofsinhoud, als geloofsvoorwerp gedacht, heeft zijn grond in de Schrift, maar de subjectieve geloofsdaad, heeft haar grond in het getuigenis des Heiligen Geestes.

Deze laatste bewering zal men niet kunnen handhaven bij de beschouwing van het getuigenis des Heiligen Geestes, gelijk wij gegeven hebben.

Wat toch is de heerschende trek dier beschouwing? Immers deze: dat het is de formeele werking des Geestes, zonder eenigen inhoud. Wanneer dat zoo is, kan men het nooit hoegenaamd, den grond des geloofs noemen.

Het Testimonium zegt ons niets, maar doet ons iets hooren; het verzekert ons niets, maar 't maakt ons vatbaar voor een verzekering die van elders tot ons komt. Mijn geloof kan zich gronden op een getuigenis, op een uitspraak in den

eigelijken zin, maar een getuigenis dat in den eigenlijken zin geen getuigenis is, juist omdat het niets getuigt, kan geen fundament des geloofs wezen.

Elke beschouwing die van het getuigenis des Geestes een grond des geloofs wil maken, moet er ten slotte toe komen, om het getuigenis eenigen inhoud toe te schrijven, een bij de Schrift bijkomende uitspraak Gods.

In de tweede plaats is deze beschouwing van groote beteekenis tegen allerlei valsche mystiek, waarmede wij in onze kringen telkens nog te worstelen hebben.

Toen onlangs Ds. Wisse uit onze kerken heenging heeft hij zich ter rechtvaardiging van zijn daad telkens beroepen op een soort ingeving, openbaring Gods, een soort getuigenis des Geestes in zijn hart. Voorzoover ik weet, heeft hij zelfs niet getracht op grond van Gods Woord zijn gedrag te verdedigen. Die buitengewone inspraak des Geestes klemde voor hem blijkbaar veel meer dan de klare taal der Heilige Schrift. En wat was nu 't opmerkelijke? Dit, dat zulk spreken niet naliet op velen onder ons volk indruk te maken. Velen waren er, die duidelijk toonden, dat zij niet gevoelden hoe absoluut noodeloos zulk een zich beroepen op een Geestesgetuigenis is, wijl het niet door de uitspraken der Schrift is te controleeren.

Daaruit blijkt m.i. dat ook onder ons bij velen nog de gedachte leeft dat de Heilige Geest ons verzekeren kan van iets, door een rechtstreeksche inspraak in ons hart, buiten de Schrift om.

Trouwens, dat blijkt telkens in de practijk. Hoevelen ontmoeten wij niet bij ons herderlijk werk, die zuchten om verzekerdheid. En vraagt ge ze, hoe zij dan wel denken verzekerd te worden, dan blijkt het duidelijk, dat zij die verzekering verwachten van een soort gevoel dat hun rechtstreeks, onmiddellijk moet worden ingeworpen, een stem des Geestes, zij 't dan niet hoorbare, dan toch voelbare stem. Gods Woord onderzoeken ze weinig; zij meenen dat dit hun weinig geeft. Zij hechten meer aan een eigen-

aardigen droom waarin voorkomt van engelen, van een open hemel, dan aan de vrijspraak of veroordeeling der Schrift.

Dit is de verderfelijke beschouwing, die altijd de verzekering tegenhoudt, die de waardeering van 't Woord ondermijnt; dat is valsche mystiek die een stem Gods meent te hooren waar ze niet is; en waar ze geen stem Gods vindt, zichzelf zulk een stem fantaseert, om dan die gefantaseerde sprake Gods hooger waarde toe te kennen dan het Woord des Heeren.

Tegen deze valsche mystiek staan wij alleen dan sterk, wanneer wij klaar en krachtig handhaven het boven omschreven standpunt met betrekking tot het getuigenis des Geestes.

Alleen dan, wanneer wij welbewust en welbelijnd prediken dat de Heilige Geest tot ons spreekt alleen, absoluut alleen in het Woord, dat de verzekering van de vergeving der schulden, van ons kindschap, van onze behoudenis alleen tot ons komt uit het Woord, en dat de Heilige Geest in ons hart niet anders doet dan ons voor die sprake des Woords ontvankelijk maken. Alleen dan zal het ons gelukken de de gemeente terug te roepen van dat zoeken naar wat niet niet te vinden is, dat steunen op wat geen grond is om ze te leiden tot een leven, een gerust leven bij het Woord en uit Woord.

KRONIEK.

Verslag van Jachin. — De Zondagsschool een wereld-verschijnsel. — Kinderstemmen op rijm. — Een onkruid-„Zaaier". — Communistische Zondagsscholen.

Het *„Verslag van de 74e Algemeene, tevens Jubileumvergadering der Gereformeerde Zondagsschoolvereeniging „Jachin"* kwam in de pas verloopen maand van de pers. Telkens weer verbaast het wanneer ge zulk een jaarverslag ontvangt. Wat zijn wij Gereformeerde menschen toch degelijk! Och, ik bedoel nu niet bepaald in uiterlijke dingen. Neen, het papier van dit jaarverslag is heel wat kilo's lichter, dan „kunstdruk", ook al is het verslag zeer goed uitgevoerd; en het boekske heeft allerminst het uiterlijk van een „boek van blijvende waarde". En toch; wat zijn we degelijk! Daar geeft onze Zondagsschool-vereeniging ons een verslag met de meest volledige gegevens, die ge maar begeeren kunt. En de redes, die gehouden zijn op de vergadering, worden in haar geheel afgedrukt; en dat zijn geen speechjes, zoo van „glorie, victorie ....", maar daar is in de redes ter jaarvergadering van Jachin *werk* geleverd.

Dat zit ons als Gereformeerden nu eenmaal in het bloed. En dat is heel gelukkig. Zoolang we nog gedachten kunnen voortbrengen, is er ook nog hope, dat we onze gedachten gaan realiseeren. Waar slechts een onberedeneerde drang is om wat te werken in Gods koninkrijk, is het zeer wel mogelijk een corps van hardloopers te kweeken, maar het oude spreekwoord is ook waar op geestelijk gebied: hardloopers zijn doodloopers. En er is heel wat werk, dat met

ongekende, ongebreidelde energie wordt aangevangen, maar dat weldra doodloopt, omdat de redelijke „Begründung" bij dien arbeid ten eenenmale ontbreekt.

Maar „Jachin heeft", naar het woord van den voorzitter op de jubileum-vergadering „in (die) 50 jaren op schitterende wijze zijn bestaansrecht bewezen, o.a. inzake het verband met de kerk. Daardoor werd ook veel tegenstand in eigen kring overwonnen en kan Jachin steeds beter haar taak volbrengen".

Op bedoelde vergadering werd ook gesproken over *„de Zondagsschool als wereld-verschijnsel"*. In een schitterend gestyleerde rede behandelde de (thans) Rotterdamsche Ds. Tazelaar dit onderwerp. En er mocht zóó over de Zondagsschool gesproken worden. Immers in het „Gedenk-boek" van Jachin, dat nu tien jaar geleden uitkwam, wordt het totaal der Zondagsscholen over de geheele wereld opgegeven als 245000, met $2^1/_2$ millioen onderwijzers, en $22^1/_2$ millioen kinderen.

Nu hebben deze cijfers slechts betrekkelijke beteekenis. Allereerst omdat deze cijfers inderdaad betrekkelijk zijn. Immers het is bij dergelijke opgaven ook de vraag, hoe de ontwikkeling der cijfers is. Hoe stond het eenige jaren geleden en hoe heeft in de jaren, die pas achter liggen, de vooruitgang zich verhouden tegenover de vooruitgang van vroegere decenniën? En wanneer ik dan zie dat in een opgaaf van 1884 (op de meeting van de „Union" 15 Mei) voor Engeland werd opgegeven een aantal van 600.000 onderwijzers, en dat in het zoo even genoemde Gedenk-boek dit cijfer 684.000 is, dan is dat in een kleine 30 jaar, indien er rekening gehouden wordt met den aanwas der bevolking, geen bepaalde winst te noemen. Dit valt te meer op als we weten, dat in de 20 jaren die aan 1884 vooraf gingen het cijfer klom van 320.000 tot 600.000.

Dan, er is nog iets. Ongetwijfeld zijn er bij al die Zondagsscholen duizenden met onderwijzers, die wij heel graag nog eens een paar jaar een plaatsje in een Zondagsschool-klasse van Jachin zouden gunnen. Als leerling wel te begrijpen.

Wie, zooals ik nog pas, het genoegen had een „Orterdoks" Zondagsschool-onderwijzer te ontmoeten, die vertelde. dat de Roomschen zeggen dat Maria de moeder van Jezus is, maar dat wij zeggen, dat Jezus natuurlijk geen moeder had, omdat hij uit den hemel is gekomen, dan vragen we wel eens „waar gaan we heen?"

Ondanks dergelijke excessen blijft het echter waar, dat de arbeid der Zondagsscholen een uitermate gezegende mag worden genoemd. En vooral waar het geschiedt op de wijze van Jachin: „allereerst de eere Gods zoeken met de terechtbrenging van verdoolde kinderen", terwijl „zij die verwaarloosde jeugd niet als vondelingen beschouwt, maar tot die kinderen treedt met de verbondsgedachte" (Ged.-boek, pag. 153), daar kan en zal er vrucht gevonden worden over veel moeizamen maar toch ook steeds weer mooien arbeid. Altijd weer herinneren ons onze Zondagsscholen aan het: *„Een zaaier ging uit om te zaaien."*

Maar ook de namaak van wat wij een Zondagsschool noemen, is onder ons volk helaas niet onbekend meer. Satan maakt alles na. Naast de kerk de kroeg. Naast een nieuwen vorm van Evangelie-verkondiging, een gebruik maken van denzelfden vorm, maar met nieuwe normen.

In ons goede land deden de „moderne" „Zondagsscholen" voor het eerst van zich spreken, doordien de Haarlemmer Dr. B. Tideman Jzn. uitgaf: *„Kinderstemmen, op rijm en maat gebracht voor de Zondagsscholen van den Nederlandschen Protestantenbond,"* 1884.

Natuurlijk bestonden toen die soort Zondagsscholen, welke de heer Tideman met zijn talent dienen wilde, reeds, maar door zijn werkje traden ze voor het eerst voor het publiek. Het was geen gelukkig debuut! Stel U even voor: op rijm gebrachte kinderstemmen! En bovendien op maat gebracht! Dertig schoone liederen bleken die kinderstemmen geproduceerd te hebben, op rijm en maat, nadat de dichter de woorden had gerangschikt. Het zijn dan zeker echte paganistjes

geweest deze kinderen. Want van deze dertig liederen zijn er vier op Sinterklaas, en voor Paasch- en Pinksterfeest elk twee. „Wat het zwaarste is, moet... enz."

De Haarlemsche kindertjes mochten aldus zingen op Paschen:

De wereld is nu weder frisch,
de wereld ook der kind'ren; („pas Zaterdagavond geweest", merkte Dr. Bronsveld indertijd op;
Want alles nu gestorven is,
wat onzen groei kan hind'ren.
De wasdom van het jonge zaad, dat nu reeds groen te prijken staat,
moet alle kwaad vermind'ren.

En de paedagogische waarde? Luister:

Wij durven nooit een leugen spreken,
Want waarheid, dat is recht,
Wij durven nooit ons woord te breken,
Maar was ons woord eens slecht,
Dan durven wij wel schuld belijden......

Prachtkinderen niet?

Neen, dan zal men het in onzen tijd anders doen.

Hoort, hoe het klinkt op de *Zondagsscholen* van den *Revolutionair-Socialistischen Jeugdbond* „de Zaaier":

Hoort hoe boven uwe hoofden,
Zingt de leeuw'rik fier en vrij,
Ziet de jonge lamm'ren springen,
In het jonge groen der wei.
Slechts de mensch ligt neergebogen,
In ellende en slavernij,
Werkers opent Uwe oogen,
Op ten strijde, en maakt U vrij!

Dat is tenminste maat! En dat klinkt, en het is.... natuurlijk.

Maar de Zondagsschool, op welke men zoo zingt, staat diametraal tegenover die van Jachin!

In 1916 droeg het *„internationaal (communistisch) jeugdbureau"* aan Wilhelm Münzenberg op een overzicht te geven van hetgeen in onderscheiden landen gedaan werd van communistische zijde voor de organisatie van de jeugd.

Het 70 pag. groote boekje, dat dit overzicht bevat, verscheen een jaar later onder den titel *„Nehmt euch der Kinder an"*.

Als gevolg van het verschijnen van dit werkje schreef D. J. Struik in *„De nieuwe tijd"* een overzicht van de Internationale Jeugdlitteratuur (N. T. 1918, pag. 601) en gaf A. van Amstel een tweetal opstellen over: *Onze taak ten opzichte van het jonge geslacht,* en: *Proletarische opvoeding.*

Weldra was ook voor Nederland een program van actie voor de communistische Zondagsschool gereed, en het communistische Jachin, de bovengenoemde Rev. Soc. Jeugdb. „de Zaaier" nam de leiding.

En hoe men zijn taak opvat blijkt wel als men leest wat Van Amstel wil: „Bij de oprichting van Zondagsscholen is het geboden om direct zoo doelmatig mogelijk te werken, en ervoor te zorgen, dat de jongste kinderen niet voor onbegrijpelijke lessen worden gezet. Het is zaak. dat ten spoedigste een reeks van eenvoudige verhalen wordt bijeengegaard en geschreven. Vertelseltjes van een kwartier of een half uur moeten we hebben, die boeiend het goede (!) in de kinderen aankweeken."

Toen dit geschreven werd was de zaak nog in voorbereiding, maar thans is men al zoover dat men op onderscheiden plaatsen locale comité's van „de Zaaier" heeft, die hun Zondagscholen organiseeren. De bezwaren tegen zulk een „dogmatische" opvoeding worden ondervangen door een inzender in „de Tribune" van 11-2-'21, die schrijft: „Wie niet beslist aan één kant gaat staan, versterkt noodwendig de tegenpartij".

Alle Zondagsschool-kinderen zijn voorzien van een kaart, op welke nauwkeurig afdeeling en nummer, naam en leeftijd staat. Deze kaart moet op elke „vergadering" worden meegebracht. Aan de achterzijde van deze kaart lees ik: „Kameraad! De kindergroep is je eigen vereeniging. De kindergroep wil jou en je kameraden laten zien, dat jullie hoewel je klein bent, met gemeenschappelijke krachten een

goed strijder kunt worden in de rijen van de arbeiders, die vechten voor een gelukkiger bestaan."

Krachtige actie werd in de maand Juli van dit jaar ontwikkeld, toen een „internationale kinderweek" werd georganiseerd. Toen werden in ons land op meer dan één plaats de Zondagsscholen geopend, of uitgebreid. En op 1 en 2 October j.l. werd te Leiden een „landelijke conferentie" gehouden, de eerste van leiders en groepen van „de Zaaier":

Evenals op Jachins algemeene vergaderingen is ook hier gerefereerd en gepropageerd, op een wijze, die er blijk van geeft, dat het Zaaier-bestuur niet onkundig is van hetgeen hun christelijke „vijanden" vóór hen deden.

Met groote snelheid breidt zich deze actie uit. In Duitschland, waar men in de laatste maanden van 1920 begon, heeft men thans reeds 250 Zondagsscholen met 15000 kinderen. In ons land werden sedert Juli dezes jaars Zondagsscholen gesticht te Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Arnhem, Hilversum, Leiden, Groningen en Utrecht. Deze 8 Zondagscholen hebben te samen ruim 200 kinderen, terwijl er 34 onderwijzers aan verbonden zijn. *)

Zóó werkt ook de tegenpartij.

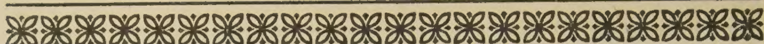
Is het voor velen niet beschamend?

En dan gelooft menigeen nog, dat die communisten zoo stil zijn. En dat er voor ons geen revolutie-gevaar dreigt!

Het koninkrijk der hemelen is gelijk een mensch, die goed zaad zaaide in zijn akker; en als de menschen sliepen, kwam zijn vijand en zaaide onkruid midden in de tarwe, en ging weg. Toen het nu tot kruid opgeschoten was en vrucht voortbracht, toen openbaarde zich ook het onkruid . . . .

J. WATERINK.

*) Bij het corrigeeren van de proef moet ik deze cijfers alweer grooter maken (helaas!) Ze zijn nu resp.: 12, 425 en 51.

RECENSIËN.

Cultuur en Christendom onder de Javanen, door Dr. H. A. VAN ANDEL. Kampen, J. H. Kok, 1921.

De schrijver, die op dit gebied ten hoogste bekwaam is, houdt tegenover Professor Snouck Hurgronje vast aan het nauw verband tusschen Christendom en Cultuur en betoogt dat de Javaansche volksziel eerst dàn de Westersche cultuur ten volle zal assimileeren, wanneer zij voor het Christendom, dat de basis is van die Cultuur, gewonnen is. „Alleen dan zal de Westersche cultuur door een Oostersch volk aanvaard kunnen worden, als de beginselen van die cultuur, in dit geval de Christelijke godsdienst, in de volksziel zullen uitgezaaid zijn en daar een oogst van cultuur zullen voortgebracht hebben".

In het tweede stuk trekt hij lijnen, om de taak van Overheid en Zending te begrenzen.

T. HOEKSTRA.

Dr. T. HOEKSTRA. **Geschiedenis der Philosophie. Deel I. Geschiedenis der oude Philosophie.** Kampen, J. H. Kok, 1921.

Dit werk bedoelt in te leiden tot de beoefening van de geschiedenis der philosophie en hulp te bieden tot het recht verstaan en beoordeelen der wijsgeerige systemen. Om den weg tot verdere studie te wijzen, is boven elke afdeeling het voornaamste uit de nieuwere literatuur opgegeven.

Ten opzichte van de Grieksche philosophie zij opgemerkt, dat sommige auteurs uit den jongsten tijd bij de reproductie der systemen bizondere attentie hebben geschonken aan de religieuze voorstellingen. Het komt mij voor, dat het veel beter is den gedachteninhoud weer te geven en het begripsmatige uit te pellen. Deze methode, door Zeller (hoewel wat eenzijdig) gevolgd, verdiend de voorkeur. Men krijgt beter inzicht in den samenhang der problemen. Waar nog bij komt, dat in de eerste plaats de wijsgeerige gedachten op het nageslacht hebben ingewerkt en niet de religieuze „Einschlag".

T. HOEKSTRA.